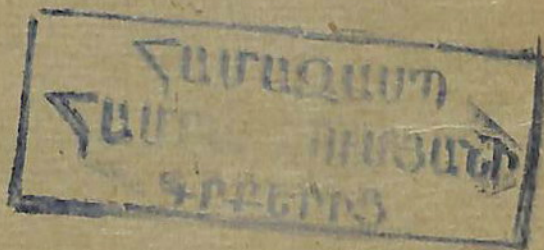

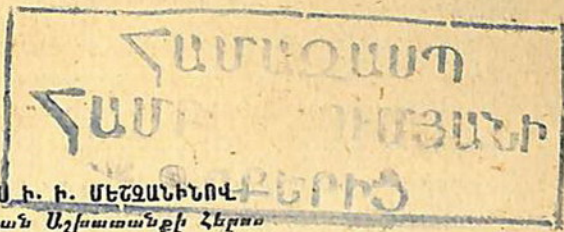
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
Ն. ՅԱ. ՄԱՌԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Ի. Ի. ՄԵՇԶԱՆԻՆՈՎ

ԼԵԶՎԻ ՆՈՐ ՈՒՍՄՈՒՆՔԸ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԱՐԴԻ ՓՈԽԼՈՒՄ

Առանձնատիպ «Աշխարհայեցողության ժողովածուի»
III հատորից, 1948 թ.

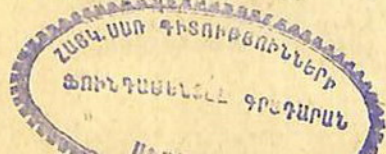
ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ Ի. Ի. ՄԵՇԶԱՆԵՆՈՎ
Սոցիալիստական Աշխատանքի Հերոս

348

ԼԵԶՎԻ ՆՈՐ ՈՒՍՄՈՒՆՔԸ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ԱՐԴԻ ՓՈՒԼՈՒՄ

Սովետական լեզվաբանությունը իր գոյությամբ ու հետագա զարգացմամբ սերտորեն կապված է կարկառուն լեզվաբան, բանասեր և կովկասի պատմության մասնագետ ակադ. Ն. Յա. Մառի անվան հետ: Համաշխարհային հռչակ ստացած այդ գիտնականի ստեղծագործական ուղին բնութագրվում է անընդհատ դեպի առաջ միտող ձգտումով, բարդ պրոբլեմները լուծելու ուղիների մշտախույզ որոնումներով, ուղիների, որոնք զրված են եղել և շարունակում են դրված մնալ կուլտուրայի պատմության մասնագետների և ձևաբանության ու շարահյուսության իրենց գործող համակարգի ամբողջ բաղմաձևության մեջ եղած լեզուների կառուցվածքային առանձնահատկությունները հետազոտողների առաջ:

Սկզբնական շրջանում սահմանափակվելով կովկասի շրջանակներում՝ Ն. Յա. Մառը արդեն այստեղ էլ գտնում էր իր համար բացառիկ նպաստավոր հող տարբեր կառուցվածք ունեցող այն առատ լեզուների մեջ, որ տալիս էր ամբողջ կովկասը Վրաստանի և Հայաստանի գրական զարգացած հին լեզուներով և տարբեր սիստեմի լեռնային բաղմաթիվ լեզուների ոչ գրավոր խոսվածքներով: Ավելի ուշ, երբ Ն. Յա. Մառը իր հետազոտական աշխատանքների մեջ կովկասյան լեռնասահմաններից դուրս եկավ դեպի հարավը, դեպի Առաջավոր Ասիայի կողմը և դեպի հյուսիսը, մեր Միության բաղմալեզու ժողովուրդներին ընդառաջ, նրա գիտելիքների գինարանը արդեն դարձավ բավականաչափ մեծ այն բանի համար, որպեսզի հանձարեղ գիտնականի հարցախոսքը և հետազոտող միտքն իր առջև դնեն համադրող նշանակություն ունեցող խնդիր: Այդ հողի վրա ստեղծվեց լեզվի նոր ուսմունքը, որն ընթանում էր ոչ թե արտասահմանյան գիտությունից, այլ նրանից անկախ հիմունքներով:

Ն. Յա. Մառի գիտական գործունեությունը իր առաջին երեք տասնամյակների ամբողջ ընթացքում՝ սկսած 1888թ. առաջին տպագրված աշխատությունից, բոլորովին նեղ լիզվաբանական չի եղել: Ծիշտ է, Ն. Յա. Մառը ուսումնասիրում էր տարբեր լեզուներ, կազմում էր նրանց քերականությունների ակնարկներ, բայց միևնույն ժամանակ նա իր աշխատանքի ու ժամանակի զգալի մասը հատկացնում էր հին տեքստերի մեկնաբանությանը, այսինքն՝ զուտ բանասիրական աշխատանքին: Դրանից բացի, նա իրեն հատուկ ջանասիրությամբ ու հափշտակությամբ ղեկավարում էր Հայաստանի հին մայրաքաղաքի (Անի քաղաքի) սիստեմատիկ պեղումները, իսկ 1914 թ. պատերազմական ժամանակի և հաջորդ տարիներին գլխավորում էր Թուրքահայաստան, ուղարկված էքսպեդիցիան, հավասարապես նաև հնագիտական աշխատանքները: Այդ ամբողջ աշխատանքի ընթացքում Ն. Յա. Մառը հանդես էր գալիս կարծես իբրև կոմպլեքսային գիտնական, պատմաբան՝ այդ տերմինի ամենալայն առումով, որը հատուկ է ընդհանրապես արևելագետի, որպիսին և նա էր իր կյանքի այդ ստեղծագործական տարիներին: Հետազոտության առարկան նա լուսաբանում էր բոլոր կողմերից: Նա վերցնում էր ժողովրդի նյութական կուլտուրան, դրա սեփական կամ օտար զրավոր հուշարձանները, որոնք խոսում էին նրա մասին, և այստեղ էլ միացնում էր նաև լեզվական նյութի հետազոտությունը: Այդ բոլոր տվյալները մեջ էին բերվում իբրև պատմական վկայություններ, և ինքը լեզուն, դրա առնչությամբ, գիտվում էր որպես առաջնակարգ նշանակության պատմական աղբյուր:

Այստեղից լիապես հասկանալի է դառնում, որ Ն. Յա. Մառը նաև լեզվին մոտենում էր նշանակալից չափով իբրև պատմաբան: Իր կյանքի վերջին 15 տարիներին ուշադրությունը առաջնակարգ լեզվաբանությանը նվիրելով և դառնալով առաջատար լեզվաբան՝ նա արդեն չէր կարող գիտել լեզուն՝ իր զարգացումը պայմանավորող հասարակական միջավայրից կտրված և ստատիկ ձևով մոտենալ նրա քերականական ձևերի նկարագրությանը: Այդ վերջինները Ն. Յա. Մառի առաջ կանգնում էին որպես պատմականորեն առաջացած իրակություններ: Լեզուն իր բոլոր դրսևորումներով հետազոտողի կողմից բացահայտվում էր իբրև շարժունությամբ ներծծված, իբրև իր զարգացման ուղիով միշտ առաջ ընթացող երևույթ, որը միևնույն ժամանակ իր մեջ պահպանում է իր՝ երբեմն էլ շատ հեռավոր անցյալի խիտ նրատ-

վածքների հետքերը: Դրանով են բացատրվում նույնպես ծաղումնաբանական կարգի մի շարք հարցերի լուծման փորձերը ոչ միայն այս կամ այն լեզվի լինելության հետազոտումների մեջ, այլ նաև ընդհանրապես մարդկային լեզվի ծագման պրոբլեմի լայն դրվածքով: Ն. Յա. Մառը ընթանում էր դեպի լեզվաստեղծագործական ամբողջ պրոցեսի ընդգրկումը հենց իր սկզբնական աստիճաններից՝ ներառյալ մինչև մեր ժամանակի կենդանի խոսքը: ՍՍՌՄ լեզուների հարստությունը սկսեց դիտվել համաշխարհային հարստության ընդհանուր ֆոնի վրա՝ երկրագնդի լեզուների հսկայական բազմազանության մեջ: Լեզվի նոր ուսմունքը դրանով իսկ դարձավ ընդհանուր լեզվաբանության նոր ուղղություն:

Առաջվա նման պատմաբանի հետաքրքրություններով տոգորված՝ Ն. Յա. Մառը իր լեզվաբանական աշխատություններում մասնագիտորեն շարունակեց մնալ հենց նույն պատմաբանը: Այդ պատճառով էլ լեզվի ուսումնասիրությունը առանց այդ լեզվով խոսող ժողովրդի պատմության ծանոթությանը Ն. Յա. Մառը պատկերացնում էր միանգամայն անհնարին: Այստեղից հետևում է նրա պնդումը այն մասին, որ լեզուն, որպես հասարակական կարգի երևույթ, հենց ուսումնասիրության պրոցեսում իր զոյություն ունեցած և գոյություն ունեցող բոլոր կառուցվածքի մանրամասնությունների մեջ հասարակական հիմնավորում պետք է ստանա: Դրանով իսկ առաջ է քաշվում Ն. Յա. Մառի հիմնական դրույթը, որը ձևակերպվում է չլեզու և հասարակություն» թեզիսով:

Խորացումն այդ թեմայի մեջ ընդհուպ մոտեցրեց Ն. Յա. Մառին Մարքսի, Էնգելսի, Լենինի, Ստալինի ուսմունքի առաջատար դրույթներին՝ հասարակության, հասարակական բոլոր երևույթների, հետևաբար նաև լեզվի զարգացման մասին: Դրանով դրվեցին լեզվի մատերիալիստական ուսմունքի հիմքերը, որոնք կառուցված էին սոցիալական բազայի և մտածողության ու լեզվի դեալեկտիկական միասնության սկզբունքների վրա: Հասարակական ձևերի զարգացման պատմական պրոցեսը անտեսության մեջ և աշխատանքային գործունեության պայմաններում առաջացած փոփոխությունները իրենց արտացոլումն են գրանում ինչպես գոյություն ունեցող գիտակցության նորմաների, նույնպես և լեզվի գործունե կառուցվածքի, նրա բառապաշարի և նույնիսկ քերականության մեջ: Կարող է կերպարանափոխվել

ոչ միայն բառի բովանդակութիւնը, այլև քերականական նորմաների դերը, և նույնիսկ այդ քերականութիւնը: Այդ առնչութեամբ ուժեղանում է ուշադրութիւնը ձևական կողմի իմաստաբանութեան և նրա իմաստային նշանակութեան նկատմամբ՝ լեզվի բառարանական կազմի, նախադասութեան կառուցվածքի և ընդհանրապես խոսքի ամբողջ կազմութեան մեջ:

Լեզուն ինքնիրեն չի փոխվում: Նրա փոփոխութիւնները կատարվում են հասարակական այն միջավայրի ներգործութեամբ, որը այդ լեզուն օգտագործում է որպես հաղորդակցութեան անհրաժեշտ միջոց՝ բավարարելով նյութական կարիքներին և զարգացող իդեոլոգիայի կենսական պահանջները: Այստեղ լեզվի և մտածողութեան կապը աներկբայելի է: Միտքը արտահայտվում է լեզվով, որը իր բոլոր բաղկացուցիչ տարրերով իմաստավորված է: Ձեռ առանց բովանդակութեան գոյութիւն ունենալ չի կարող: Այստեղից էլ ելք նեղ ձևական վերլուծութիւնից դեպի ձևի ու իրեն հատուկ բովանդակութեան մանրագնին հետազոտման կողմը: Դրանից շահում է նաև ինքը ձևական կողմը: Ն. Յա. Մառը վճռականորեն առաքելում է լեզվի նկատմամբ ցուցաբերած միակողմանի, միայն նեղ ձևական մոտեցման դեմ: Միևնույն ժամանակ նա, իհարկե, չի վիճարկում լեզվի ձևական կողմերը հաստատ իմանալու անհրաժեշտութիւնը: Մեկը մյուսին չի հակասում: Ձևի լավ իմացումը, նրա բովանդակութեան և նշանակութեան յուրացման դեպքում՝ խորացնում է նրա ժամանակակից վիճակի ըմբռնումը և օժանդակում է նրա պատմական փոփոխութիւնների պատճառների մանրագնին հետազոտութեանը: Միայն այսպիսի ուղիով լեզվի պատմութեան հետազոտողի համար ապահովվում է հորիզոնի ընդարձակութիւնը:

Լեզվի նկատմամբ ցուցաբերած պատմական մոտեցումը, որը ընթանում է հենց նոր ցույց տրված ուղղութեամբ, այսինքն՝ լեզվի և մտածողութեան գիտելիքի կապի միասնութեան հաշվառումով՝ այստեղից բխող բոլոր հետեւութիւններով, արդարացից մի շարք լեզուների համար առաջ քաշված այն օրինաչափութիւնը, որն արտահայտվում է այս կամ այն հասկացութիւնը բառական կամ քերականական տարբեր միջոցներով հաղորդելու ձգձուգման մեջ: Դրա վրա կառուցվում է լեզվաբանական միասնական պրոցեսի հասկացութիւնը, որը նշանակալի չափով նոր լուսաբանութիւն է ստացել:

Շատ երևույթների նմանութիւնը, որը հաճախ նկատվում

է իրենց քերականական կառուցվածքով միանգամայն տարբեր մի շարք լեզուների մեջ, վաղուց է նշվել: Լեզուների առանձին խմբերի ընդհանուր ակնարկներին վերաբերող ամփոփ աշխատությունների մեջ երբեմն երկչոտ, երբեմն ավելի վճռականորեն միտք է արտահայտվել բոլոր լեզուները միավորող և նրանց համար ընդհանուր ինչ-որ օրենքների առկայություն մասին (է. Մեպիր): Բայց նման տեսակի բոլոր դատողությունները հենված էին գլխավորապես հենց ձևական կողմերի համեմատության, հիմքերի նույնացման, կցական միջոցների մոտիկության, օժանդակ բառերը օժանդակ մասնիկների փոխանցման վրա և այլն: Մինչդեռ ստեղծագործական միասնությունը (լեզվաստեղծման պրոցեսը և իր հետագա զարգացումը) երբեք էլ միայն զրանով չի սահմանափակվում: Զարգացնելով Ն. Յա. Մառի միտքը լեզվի և մտածողության միասնության իր ըմբռնման մեջ, հեշտությամբ կարելի է ընդարձակել մեջ բերված նյութի սահմանները՝ ընդգրկելով ոչ միայն ձևական նմանությունները, այլև ձևական տարբերությունները: Վճռողը հանգես է դալիս բովանդակության ընդհանրությունը, այն ըմբռնման ընդհանրությունը, որը արտահայտվում է տարբեր լեզուներով: Գիտակցության նորմաների նմանության ժամանակ հասարակական միջավայրի զարգացման որոշ էտապում նաև լեզվի մեջ նրանց աղղիցությունը ստեղծվում են հասկացական կատեգորիաների կայուն սիստեմներ, որոնք կազմում են բառերի խմբեր ըստ իրենց ձևական և իմաստաբանական հատկանիշների, ինչպես նաև նրանց միացումներ նախադասության շարահյուսական խմբերի մեջ (որոնք հաճախ անվանվում են «սինտագմաներ»), մի բառի մյուսներով պայմանավորված նշանակություններ (հատկաբնույթի արտահայտություն և այլն): Այդ կատեգորիաները, որոնք հանդես են գալիս հասկացությունների լեզվական նյութի մեջ՝ ստանալով քերականական ձև, դառնում են քերականական հասկացություններ: Նրանց ձևական արտահայտությունը ըստ լեզուների կարող է միանգամայն տարբեր լինել, մտցնելով արտաքին ձևերի բազմազանություն՝ իրենց միավորող միասնությունը հաղորդելու համար:

Այսպիսի եղրակացություններ, որոնք հանդիսանում են քրտնաջան և բազմամյա աշխատանքի արդյունք, որոշակի պարբերություն են մտցրել աշխարհի լեզուների բարդ ու բազմազան կառուցվածքների առանձնահատկությունների հասկացության մեջ: Մարդկային լեզվի զարգացման պրոցեսի միասնությունը

երբեք էլ չի հանդուժ միայն նրա արտահայտման ձևական կողմի նույնությանը: Լեզվական ձևի մեջ գրված հասկացությունները երբեք էլ չեն պահանջում իրենց արտահայտման միասնական ընդհանուր ձև ոչ միայն բառապաշարի, լեզվի բառաբանական հիմքերի նույնության, այլև քերականական կառուցումների տարբեր տեսակների և քերականական տարբեր ձևերի մեջ: Միևնույն առարկան տարբեր լեզուներում կարող է ստանալ տարբեր անվանումներ: Նախադասության անդամների մեջ եղած շարահյուսական միևնույն հարաբերությունները կարող են որոշ լեզուներում հաղորդվել շարահյուսական այնպիսի եղանակներով, որոնք խիստ կերպով տարբերվում են այն շարահյուսական միջոցներից, որոնք այս կամ այն նպատակով օգտագործում են տարբեր լեզուները և այլն:

Լեզվական այդ ամբողջ բարդ ապարատը գտնվում է մշտական շարժման մեջ, որի տեմպը համաձայն հասարակական գործոնի համապատասխան պահանջների երբեմն արագանում, երբեմն դանդաղում է: Իսկապես լեզվում ամեն ինչ գտնվում է շարժման մեջ: Այդ արդեն դարձել է հանրահայտնի իրականություն, բայց այստեղ էլ լեզվի մեջ հետազոտվող փոփոխությունները սովորաբար սահմանափակվում են ժամանակադրական կարգով փոփոխվող ձևերի զուգադրությամբ: Ստացվում է հետևողական, երբեմն աստիճանական փոփոխությունների խիստ երկար շարք: Աստիճանական հաջորդումների երկար տևողականությունը հաստատվում են նշանակալի տեղափոխություններ, որոնք բացատրվում են, այնուամենայնիվ, անընդհատ առաջընթաց շարժման հետևողական ընթացքով: Ի վերջո լեզուն հեռանում է իր սկզբնական նախատիպից՝ երբեմն նույնիսկ նրանից խստորեն տարբերվելով:

Նման տեսակի բոլոր կառուցումների մեջ դուրս է թողնվում ոչ միայն լեզվի և ժառանգություն միասնության մասին վերհույս հիշատակված դրույթը, այլև լեզվաբանի աշխատանքի հիմնական թեզիսի վճռական զրկածքը՝ «Լեզուն և հասարակությունը»: Ն. Յա. Մալը հենվելով լեզուների զարգացման հասարակական պայմանավորվածության պատվանդանին՝ հանգում է միանգամայն այլ եզրակացությունների: Նա սահմանում է, որ փոփոխությունները լեզվի մեջ կարող են զանազանակերպ լինել: Լինում են աստիճանական և աննշան փոփոխություններ, որոնք հետադադրվում են բառ-խմաստի նրբերանգների կամ նրա

հիմքի մասնակի ձևափոխումների մեջ: Կարող են տեղի ունենալ նաև ավելի արմատական փոխանցումներ, որոնք ստեղծեն նոր որակի կադավորություններ: Այդ հողի վրա, խաչավորման սլոցեսում ստացվում են նոր լեզուներ, հին ձևերը հանդես են գալիս նոր բովանդակությամբ կամ իրենց քերականական այլ օգտագործումով: Իրենց արմատներով նրանք կառուցում են անցյալին, թեև իրենց ժամանակակից բովանդակությամբ նրանք արդեն նոր են: Նորը լեզվի մեջ կարող է լինել ոչ միայն բառերի փոխառումը և քերականական ձևերը, այլև սեփական միջոցները:

Պատմաբան-լեզվաբանի համար նշանակալից հետաքրքրություն են ներկայացնում հենց վերջին տեսակի փոխանցումները, որոնք սիստեմատիկորեն չեն հետադուստում: Նրանք լեզվաբանի հետազոտական աշխատանքների մեջ ձեռք են բերում հատուկ նշանակություն, երբ ընդգրկում են լեզվի ամբողջ հիմնական կառուցվածքը: Որակապես նոր կադավորություններ, իրենց ավելի խոր ուսումնասիրությունից հետո, բացահայտում են լեզվական շերտավորությունների պատմական փոխանցումը, որը թույլ կերպով է հանդես գալիս և սովորաբար չի որսացվում միայն աստիճանական կարգի հարթանցումների հետազոտությունում: Կերպարանափոխությունից հետո ուղիների հաստատման համար ճշմարիտ և միակ ղեկավար ուղիներ չեն: Հանդիսանում են պատմական և գիտելիության մատերիալիզմի առաջատար գրույթները:

Սովետական լեզվաբանությունը արդեն բոլորում է իր խիստ ինտենսիվ աշխատանքի համարյա 30 տարին: Երեք տասնամյակների այդ ժամանակաշրջանում նշանակալի փոփոխություններ տեղի ունեցան ինչպես մեր Միությունից հսկայական տերիտորիայում գտնվող լեզուների դարգացման ընթացքի, նույնպես և իրենց ուսումնասիրման եղանակների մեջ: Արմատական տեղաշարժներ են նկատվում զուտ գործնական բնույթի առաջնակարգ խնդիրների հետ ընդհուպ շաղկապվող հետազոտական աշխատանքների մեջ: Շատ ժողովուրդներ այդ ժամանակաշրջանում առաջին անգամ ստացան գրականություն իրենց մայրենի լեզվով: Ռուսական գրերի հիման վրա նրանց համար մշակվում էին այբուբեններ, որ պահանջում էր այդ լեզուներից յուրաքանչյուրի հնչյունաբանությունից մանրագնի ուսումնասիրությունը: Սահմանվում էին ուղղագրական կանոններ, գրվում էին դպրոցական ձեռնարկներ, կազմվում գիտական մանրամասն քերականություններ՝ նյութի լայն ընդգրկումով, որը ուսումնա-

սիրվում էր իր մանրամասների և լեզվական գործուն նորմաների պատմական լուսաբանության մեջ: Ուսումնասիրվում էին բարբառներ և ժողովրդական բանասացների բանավոր ստեղծագործությունը, որին փոխարինելու են գալիս գեղարվեստական գրականությունը և գրավոր լեզուն: Մեծ աշխատանք է տարված նաև բառարանների կազմության ընաբանումում:

Այդ բարդ և մանրակրկիտ ամբողջ աշխատանքի մեջ առաջին տեղը բռնում է մեթոդոլոգիական կողմը, որը ապահովում է լեզվաբանի առաջ դրված խնդրի կատարումը: Աշխատանքի այդ կողմը անխուսափելիորեն առաջադրվում էր նոր բացահայտված, երբեմն էլ իրենց լինելության մեջ գտնվող փաստերի ավելի խորն ուսումնասիրման պահանջներով: Դեռևս մոտ անցյալում իրենց զարգացմամբ հետաքննող ժողովուրդների հաղորդակցումը բարձր կուլտուրային և գրան հաջորդող իրենց արագ աճումը, որը պայմանավորված է տնտեսության և կենցաղի վերելքով, գրավոր լեզվի ներմուծումը, որը ժողովրդական բանավոր, համարյա թե ցեղական լեզվի համեմատությամբ ինչ որ նոր բան է ներկայացնում,—այդ բոլորը հսկայական տեղաշարժներ են, որոնք տեղի են ունենում մեր աչքերի առաջ: Ստացվեց հսկայական չափի թարմ նյութի կուտակում, որը բացահայտում էր հետազոտողների նկատած արմատական տեղաշարժների պատճառը, տեղաշարժների, որոնք իհարկե այս կամ այն լեզվի սեփական աճին պարտական չէին: Այդ կապակցությամբ տեսական աշխատանքը վերևում ցույց տրված իր ուղղվածությամբ, իր գործադրման, ստուգման և ճշտման համար բացառիկ նպաստավոր հող ստացավ: Նա աճեց ու մտաբանվ լեզվական կոնկրետ նյութի ուսումնասիրության ընթացքում: Այսպես ստեղծվեց սովետական լեզվաբանությունը:

Դիտաշխատողը բախվում էր բացառիկ արժեք ունեցող նյութի հետ: Նա հարկադրված մտնում էր քիչ հետազոտված, իսկ երբեմն էլ իսպառ չհետազոտված, իրենց կառուցվածքով խիստ բազմազան և ինքնատիպ լեզուների ուսումնասիրության մեջ: ՄՍՍՍ լեզուների հարուստ բազմակերպությունները պահանջում էին իրենցից յուրաքանչյուրին մոտենալ իր սպեցիֆիկ առանձնահատկությունները հաշվի առնելով: Դրանք էլ անխուսափելիորեն հանգեցրին իրենց զուգահեռ ուսումնասիրությանը, որը բացահայտում էր գործող քերականության նորմաների նման և տարբեր մոմենտներ ու իր հերթին ճշգրտում էր յուրաքան-

չյուր հետազոտութեան առարկայի հաստատված նորմաները ծարբեր կառուցվածք ունեցող լեզուները դրանով իսկ ավելի խոր էին ուսումնասիրվում Իրենց կառուցվածքային հատկութիւնները ավելի ճիշտ որոշում էին ստանում և իրենց միավորող խմբերի սահմաններում համեմատվելով միմյանց հետ՝ դասակարգվող սխեմաների կառուցումների համար հիմք էին տալիս:

Երկարատև աշխատանքի ընթացքում զարգացվում և խորացվում էին լեզվաբանական ստեղծված ուղղութեան սահմանները, որոնք հաճախ փոփոխութեան էին ենթարկվում հենց Ն. Յա. Մառի կողմից: Ձեռնամուկ լինելով լեզվական փաստերի մեկնաբանութիւններին՝ իրենց նոր լուսաբանութեամբ, որը լեզվաբանութեան մեջ արմատացվել էր մաքսիմալ-լինինիզմի դրույթներով, Ն. Յա. Մառը որոնում և բացատրութիւն էր տալիս դրանց միանգամայն այլ ձևով, տարբեր այն սովորական մեկնաբանութիւններին, որ տալիս էին երիտասարդ քերականների հին դպրոցի ներկայացուցիչները, որոնց մոտ Ն. Յա. Մառը դաստիարակվել էր: Նա իսկույն ևեթ շտապում էր բաժանել իր թարմ մտքերը ոչ միայն մասնագետների նեղ շրջանակներում կարգացած գիտական զեկուցումներով, այլ նաև ուսանողական աուդիտորիայի և մամուլի միջոցով: Այդ եզրակացութիւնները հաճախ վաղաժամ էին դուրս գալիս, չէին ամբողջում հենց իրեն՝ Ն. Յա. Մառի հավաքած և վերածաղկած նյութի հետագա վերլուծութեամբ, այդ ժամանակ նա իրեն հատուկ ամբողջ վճռականութեամբ մտցնում էր անհրաժեշտ ճշգրտումներ և ուղղումներ, շատ անգամ առարկելով իր իսկ սկզբնական աշխատութիւններում արտահայտած սեփական եզրակացութիւնների դեմ: Դա աշխուժ, տենդագին մի լաբորատորիա էր, որի մեջ Ն. Յա. Մառը անդավաճան գրավում էր նորանոր աղիպտների (адептов) գլխավորապես ավելի երիտասարդ սերնդի գիտական աշխատողների թվից:

Ն. Յա. Մառը իրեն հատուկ հաստատակամութեամբ համառորեն առաջ էր ընթանում, մեկը մյուսին հաջորդող լեզուների ներգրավումով ընդարձակում իր հորիզոնը, թարմ նյութի հիման վրա ստուգում մատերիալիստական ուսմունքի հիմնական դրույթները լեզվի մասին:

Նախորդ տարիներին առաջ քաշված այդ հիմնական կոնցեպցիաների ճշգրտման ժամանակաշրջանը չընդհատվեց նաև լեզվաբանների նոր դպրոցի հիմնադրի մահվամբ: Նոր նյութի

հոսանքը անընդհատ շարունակվում էր, իսկ նրանց վրա կատարված աշխատանքի ձևերը բերված հետազոտական փորձը ամբողջում էր սովետական լեզվաբաններին կադրերին՝ ստեղծելով հետագա արդյունավետ աշխատանքի համար բոլոր հնարավորությունները: Հետազոտական միտքը զարգանում էր, մեթոդական հիմունքները ամրանում: Նրանց մշտական ստուգումը՝ լեզվաբանությունից մեջ պատմական և դիալեկտիկական մատերիալիզմի առաջատար մեթոդների արմատավորման ընթացքում, ճշտեց ուսումնասիրվող նյութին ցուցաբերվող մոտեցումը: Դերանով իսկ կատարվեցին Ն. Յա. Մառի ցուցումները: Նա միշտ պահանջում էր տեսական մասի ամրացումը: Նրա մեջ նա տեսնում էր մեծ մեծ, բազմազգ հայրենիքի կուլտուրայի վերելքի օգտին կատարվող ամբողջ գիտական աշխատանքի շարունակվող աճի հաջողությունների գրավականը: Նրանով ապահովվում էին բոլոր այն բարդ առաջադրանքները, որոնք դրված էին դպրոցական աշխատողների առաջ:

Հաճախ լսվում էր Ն. Յա. Մառի հասցեին ուղղված մեղադրանք այն մասին, որ իբր թե տեսական պրոբլեմատիկայի մեջ իր հետաքրքրություններով խորանալու ընթացքում նա աստիճանաբար հեռանում է պրակտիկայից, և որ իր գլխավորած լեհիստորության գիտական կենտրոնը Հափազանց տեսականացված է: Այդպիսի դատողություններ խիստ հապճեպ են: Քիչ ուսումնասիրված և գիտություն կողմից բոլորովին ձեռք չտված գրականությունից հաղորդակից դարձած լեզուների համար դասագրքեր կազմելու գուշակ պրակտիկ առաջադրանքների մեջ ամենից առաջ պահանջվում էր հաղթահարել դեռևս գոյություն ունեցող այն տենդենցը, որ բոլոր լեզուների մեջ տեսնում է քերականական միատեսակ սխեմա նախադասությունից անդամատման և առավել ևս բառապաշարային կազմն ըստ խոսքի մասերի բաժանելու մեջ, այսինքն՝ ի վերջո հաղթահարել դասագրքերի կազմումը նախապես մի մշակված շարքում: Այդ բոլորով միայն մեթոդներում էին տարբեր լեզուների կառուցվածքային առանձնահատկությունները, աղճատվում էր իրենց ճիշտ նկարագրությունը և դժվարացվում ավանդումը: Այդ ուղղությունից դեռ տարվող պայքարը անխուսափելիորեն պետք է ուժեղացներ ուշադրությունը տեսական մասի նկատմամբ: Մեթոդոլոգիական կողմը առաջին պլանի վրա էր դրվում, որովհետև նրանով է պայմանավորված Սովետական Միությունից իրենց կառուցվածքով խիստ բազմա-

կերպ լեզուների կոնկրետ նյութի ուսումնասիրման ժամանակ կատարված գիտական եզրակացությունների ճշտութունը:

Դրանով էլ արդարացվում է ոչ միայն հետազոտական աշխատանքի մեթոդոլոգիական կողմի ուժեղացումը, որը քերականություններն ու բառարանները կազմելու դուռ պրակտիկ խնդիրներին զուգահեռ է գնում, այլև ավելի վերացական բովանդակություն ունեցող մի շարք հարցերի դրվածքը, որը առաջին հայացքից կարծես թե ուղղակի առնչություն չունի լեզվական պրակտիկայի առաջադրանքների հետ: Դա աշխատանքի անհրաժեշտ մի էտապ էր, որը երբեք էլ տեսությունը պրակտիկայից չէր անջատում, բայց հետագայում Ն. Յա. Մառի հիմնադրած հենց հույն Լեզվի և Մտածողության ինստիտուտի տպերի ներսում ստեղծում էր հնարավորություններ իրենց ուժերի ամբողջ գիտակցումով խորանալու ՍՍՌՄ կենդանի լեզուների մանրակրկիտ ուսումնասիրության մեջ:

Ի՞նչ է իրենից ներկայացնում լեզուն, ի՞նչպես է նա ստեղծվել, ի՞նչ ուղիներով է ընթանում նրա զարգացումը, — այդ բոլորը երբեք էլ վերացական դատողություններ չեն: Հասկանալ լեզվի հատկությունը, յուրացնել պատմական պրոցեսի ընթացքը, որը հասցնում է լեզվի ժամանակակից վիճակին, նշանակում է ուսումնասիրվող լեզվի կառուցվածքի հասկանալուն ճիշտ մոտենալու հնարավորություններ ստեղծել: Այդպիսի աշխատանք իր առաջ դրեց Ն. Յա. Մառը, այդպիսին իրենց առաջ դրեցին նաև իր հետևորդները արդեն իրենց ինքնուրույն աշխատանքի հետագա տարիներին: Այդպիսի առաջադրանք շարունակում է ծառացած մնալ նաև մեր առաջ:

Շատ դրույթներ լեզվի նոր ուսմունքի, որ Ն. Յա. Մառը անվանում էր նաև «մատերիալիստական լեզվաբանություն», ճշգրտվեցին նրա կյանքի վերջին տարիներին և նույնիսկ նրանից հետո՝ համեմատաբար ոչ շատ առաջ: Նրանց մի շարք մանրամասներ շարունակվում են քննարկվել նաև այժմ: Այնուամենայնիվ հիմնական ուղղությունը արդեն որոշված է, և սովետական լեզվաբանությունը, հենվելով կոնկրետ նյութի ուսումնասիրման բնագավառում կատարած իր աշխատանքների վրա՝ իր հետազոտական աշխատանքների մեջ մտցնելով մարքսիզմի-լենինիզմի ղեկավարող դրույթները, հաստատ առաջ է ընթանում:

Ինչ վիճակված է ամփոփել այն հիմնական դրույթները,

որոնց վրա կանգնած է լեզվի նոր ուսմունքը իր զարգացման արդի էտապում: Ես Ն. Յա. Մառի բոլոր արտահայտությունների և իրենց լինելության, ճշգրտման ու փոփոխման ընթացքում ձևավորված առանձին հայացքների քննության մանրամասնությունների մեջ չեմ մտնելու: Այդպիսի քննությունը կբարդացներ շարադրանքը՝ գրավելով խիստ ժամանակ և տեղ. բացի այդ, նա ավելորդ էլ է իմ այս հոդվածի շրջանակներում: Ոչ թե պետք է պարզել մանրամասները, այլ առաջատար ուղղությունը՝ հասկանալու համար այն հիմքերը, որոնց վրա շարունակում է զարգանալ սովետական լեզվաբանությունը: Այդ կոթանդակի առաջիկա հետադոտական աշխատանքի ամրացմանը և միևնույն ժամանակ պարզ կբացահայտի այն հսկայական նշանակությունը, որ ստանում է լեզվաբանության զարգացման մեջ Ն. Յա. Մառի անցած ստեղծագործական ուղին և լեզվի նոր ուսմունքի հիմնադրի գիտական այն բացառիկ ծառայությունը, որը ուսու խոշորագույն գիտնականների մեջ նրա համար պատվաբար տեղ ապահովեց:

Մեր ուղու սկիզբը համարյա թե շողկապվում է «Երիտասարդ քերականական» անունով հայտնի լեզվաբանական խոշորագույն ուղղության վերջավորությունը: Երիտասարդ քերականների դպրոցից սկզբնավորվում է երկու ուղղություն: Արևմուտքում ստեղծվում է սոցիալական դպրոցը, որը վերջ է տալիս իր նախորդին: Լեզվաբանության մեջ սոցիալական ուղղության հիմնադրի՝ Ժընեվի գիտնական դե-Սոսյուրի նշած նոր ուղիների որոնումների մեջ հենց վերջին ժամանակներում տեղի է ունենում նրա դիրքերի վերանայման պրոցեսը, որը ընդհանուր լեզվաբանությանը հասցրել էր իր զարգացման նոր էտապի՝ առանձնացնելով ստրուկտուրալիստների դպրոցը: Մեզ մոտ իր դիրքերն ամրացրեց սովետական լեզվաբանությունը:

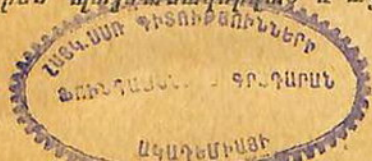
Միանգամայն բազմազան համակարգ ունեցող լեզուների լեզվաբանական հետադոտությանը իրենց աշխատանքը նվիրած մասնագետների մեծամասնությունը արդեն քաջ հայտնի են այն հիմքերը, որոնց վրա կառուցվում է Ն. Յա. Մառի հիմնադրած լեզվի նոր ուսմունքը: Ես համարձակվում եմ խոսել դրանց մասին հակիրճ, ընդհանրացող ձևով, հանրադոմարի բերելով հենց այս հոդվածի նախորդ տողերի արդյունքները: Հաշվի եմ առնում առաջատար գծի այն ըմբռնումը, որը երեք տասնամյակներ գիտական աշխատանքի հետևանքով այժմ հաստատվել է: Լեզվի

նոր ուսմունքի բազմիցս վերանայված և ճշգրտված հիմնական դրույթները, որոնք այժմ ընդունված են սովետական լեզվաբանների լայն շրջանակների կողմից, հետևյալ ձևով են ներկայացվում.

1. Լեզուն սոցիալական կարգի երևույթ է: Այդպիսի պնդումը կարծես թե նոր չէ: Այդ ասված է և արտասահմանյան լեզվաբանությունյան կողմից: Արևմուտքում ձևավորված «լեզվաբանությունյան սոցիալական դպրոցի» հենց անվանումը պարզ կերպով ընդգծում է լեզվի զարգացման մեջ հասարակական գործոնի ճանաչումը նաև արտասահմանյան գիտնականների կողմից: Այդ չէր բացառվում հենց նույն բնագավառի գիտական ուղղություններին նախորդող մի շարք մարդկանց կողմից ինչպես արտասահմանում, նույնպես և մեզ մոտ Ն. Յա. Մառից շատ ու շատ ասած:

Սովետական լեզվաբանությունը չի սահմանափակվում վիճարկության ոչ ենթակա և գիտական լուրջ շրջանակներում այժմ արդեն ոչ ոքի կողմից չվիճարկվող տվյալ փաստի արձանագրումով միայն: Բայց բանը միայն նրա ճանաչումով չի սահմանափակվում: Բոլորը հանգում է նրան, թե ինչ չափով և ինչպիսի սահմաններում է կիրառվում հանրաճանաչ հասարակական գործոնը, թե պետք է սահմանափակվել միայն նրա վեպալեռնումով, կամ թե նրա վրա հիմնել ամբողջ հետադոտական աշխատանքը՝ զիտելով լեզվական բոլոր երևույթները իրենց բարդ մանրամասների մեջ նշված տեսանկյունով: Սովետական գիտությունը ընթանում է իր բոլոր եղրակացությունները այդ հիմքի վրա կառուցելու ուղիով՝ ուսումնասիրելով լեզուն և լեզվական տառնձին ձևերը իրենց հասարակական հիմնավորման մեջ:

Ոչ միայն լեզուն իր ամբողջությամբ առնված հասարակայնության գործունեություն է, այլև նրա բոլոր բաղկացուցիչ մասերը, բառը, բառի ձևավորումը, բառի օգտագործումը նախադասության մեջ, բառերի մեկը մյուսի հանդեպ եղած հարաբերությունները արտահայտող քերականական միջոցները իրենց կազմություն մեջ, նույնիսկ հնչույթները, ընդհանրապես խոսքի բոլոր տարրերը կրում են նրանց ստեղծող հասարակական միջավայրի կնիքը: Քերականական կառուցվածքը ուսումնասիրելու մեջ սովետական լեզվաբանությունը նշանակալից չափով առաջ գնաց հենց նրա համար, որ նա և լեզվի այդ կողմը գիտում է իրեն հասարակականորեն պայմանավորված և այդ տեսակետով

որոշում է քերականական ուսումնասիրվող ձևի սոցիալական նշանակութունն ու սոցիալական բովանդակութունը:

Մասմանափակվելով նույնիսկ նրանով, ինչ որ արդեն կատարված է սովետական լեզվաբանության կողմից, կարելի է լրել համոզմամբ հաստատել, որ շարահյուսական կարգի և ձևաբանության վերլուծման մեջ, նրանց կապի ու փոխադարձ պայմանավորվածության մեջ մտցված է շատ բան, որ օգնում է նրանց գործող նորմաների ավելի պարզ և ավելի ճիշտ ըմբռնմանը: Նույնիսկ հնչույթի մասին ստեղծված ուսմունքը նշանակալից մասով ուսուսական դիտնականներին է պարտական: Նրանց կողմից է, որ ավելի հստակ ձևով սահմանված է հնչյունի հասարակական արժեքը: Նրանց կողմից էլ այդ հիմունքով մշակվում է դրույթներ՝ հնչյուն-հնչույթների, Ն. Յա. Մառի արտահայտություններ «հասարակականորեն մշակված հնչյունների» մասին:

2. Լեզվի նկատմամբ կատարված հետազոտական աշխատանքի մեջ ամբողջ ուշադրութունը կենտրոնացվում է ձևի և իր բովանդակության ուսումնասիրության վրա: Ձևն ու բովանդակութունը անբաժանելի են, երբ դրանց ցուցաբերում են հետազոտական մոտեցում: Բացահայտվում է գաղափարական մասը և նրա արտաքին դրսևորումը խոսքի մեջ: Այստեղ իր ամբողջ սրությամբ դրվում է լեզվի, իբրև հասարակականորեն մշակված հաղորդակցության միջոցի, իբրև մտքի ուսլ արտահայտչի ուսումնասիրման պրոբլեմը: Այստեղից ինքնըստինքյան ծագում է այդ կապերի նոր ըմբռնումը և մոտեցումը դեպի լեզուն, որը հանդես է գալիս իբրև ուսլ գիտակցություն, իբրև նրա իսկական արտահայտություն, որով ներծծված է ոչ միայն բառապաշարային կազմի իմաստային կողմը, այլև քերականական ամբողջ կառուցվածքը՝ իր բոլոր բառազուգորդությունների և բառակազմությունների ամբողջությամբ առնված:

Լեզուն և մտածողությունը հենց սկզբից սերտորեն կապված են: Այդ կապը պահպանվում և հանդես է գալիս մարդկային լեզվի զարգացման ամբողջ պատմության ընթացքում: Նա թափանցում է խոսքի և նրա բաղկացուցիչ բոլոր մասերի մեջ: Լեզուն և մտածողությունը հանդես են գալիս իրենց դիալեկտիկական միասնության մեջ, յուրաքանչյուրը իր առանձնահատկություններով, բայց մի ամբողջական անխզելի կապակցության մեջ: Ձևը չի կարող լինել առանց բովանդակության: Բովանդակությունը պետք է ունենա իր ձևական արտահայտությունը:

Լեզվի և մտածողութեան կապը, ինչպես նաև լեզվի հասարակական նշանակութիւնը, ըստ էութեան, ոչ ոքի կողմից չի հերքւում: Բայց հենց տվյալ դեպքում լեզվաբանական տարբեր գարոցների եզրակացութիւնները բաժանվում են, և լեզուն նույնիսկ արտասահմանյան ժամանակակից լեզվաբանութեան ղեկընկողնութիւնների մեջ դիտվում է նշանակալից աստիճանի մեկուսացված ձևով: Կարծես թե նշվում են երկու ուղղութիւն. մեկը, որը գլխավորում են դե-Սոսյուրի (Արևմուտքի սոցիալական դպրոց) հաջորդները, ուսումնասիրում է լեզուն ինքն իր մեջ, ինքն իր համար, որ կատարյալ վճռահանութեամբ հաստատվում է ժընեկի գիտնականի հիմնական աշխատութեան եզրափակիչ տողերում (տես նրա «Ընդհանուր լեզվաբանութեան դասընթացը», ռուս. թարգմանութիւն), մյուսը, որը հիմնադրել է Ն. Յա. Մառը և շարունակում են նրա հետևորդները, լեզվական նյութը ավելի խոր հասկանալու համար դուրս է գալիս լեզվի շրջանակներից: Դրա կապակցութեամբ մեկի մոտ լեզուն և մտածողութիւնը անջատվում է, և այն էլ այն ժամանակ, երբ մյուսների մոտ դրանք մոտենում են այն աստիճան, որ անհրաժեշտ է լեզվաբանին իր լեզվաբանական աշխատութիւնների մեջ: Դրա շնորհիվ վերջին դեպքում բառի իմաստային կողմը, քերականական ձևերը և քերականական ամեն տեսակի կառուցումները պարզ կերպով բացահայտում են լեզվի ձևական կողմերը և ավելի խոր ու լրիվ է դառնում լեզվական կարգերի նկարագրութիւնը:

Ոչ միայն լեզուն է հանդիսանում հասարակական սոցիալականութիւն, այլև գործող գիտակցութեան նորմաներն իրենց ծագման և զարգացման մեջ պայմանավորված են հասարակական գործոնով: Լերշինը ներգործելով լեզվի՝ որպես ռեալ գիտակցութեան վրա, հասարակականորեն պայմանավորում է լեզվի բոլոր արտահայտութիւնները: Դրանով իսկ սոցիալական նշանակութիւն են ստանում ոչ միայն նախադասութիւնը (Շնախադասութիւն—միտք՝ ըստ Ն. Յա. Մառի), այլև բառը, ձևութիւնը, հնչույթը:

3. Բառի բովանդակութիւնն ու ձևը, ինչպես նաև նախադասութեան իմաստային և ձևական կողմերը այս կամ այն ձևով առնչակցված են լեզուն գործածող հասարակական միջավայրի աշխարհայեցողութեանը: Բովանդակութիւնը հագեցնում է լեզվի բոլոր տարրերը: Այդ ուղիով լեզվի մեջ հաղորդվում են տարբեր հասկացութիւններ: Նրանք հանդես են գալիս

բառի իմաստաբանութեան, նախադասութեան իմաստային բովանդակութեան և քերականական բաղմատեսակ կառուցումներէ մեջ: Վերջինների պատահական առաջացումը, իհարկե, վերանում է: Նրանք կատարում են օղիակալան որոշ պատվեր և այդ պատճառով իրենց բոլոր բաղկացուցիչ մասերով իմաստավորված են: Այսպես, օրինակի համար, ենթակայի, ստորոգյալի, որոշիչի, առարկայնութեան, պրոցեսի և այլնի մասին եղած պատկերացումները լեզուների քերականական կառուցվածքի մեջ ստանում են իրենց ձևական այս կամ այն արտահայտութիւնը: Պրոցեսը կարող է հաղորդվել բայի կամ անվան իմաստաբանութեամբ, որ հանդես է գալիս կենդանի խոսքի ստորոգյալի, առոգանութեան, շեշտավորման և այլնի մեջ, ձախկանշականութիւնը բովանդակում է ածականը, որոշիչը՝ Պրեդիկադը անշատում է նախադասութեան անդամը՝ ստորոգյալը: Սուբեկտը մեծ մասամբ հաղորդվում է ենթակայով, բայց կարող է ամփոփվել բայական ձևի մեջ և այլն: Նրա արտահայտման համար օգտագործում են ձևաբանութեան և շարահյուսութեան տարբեր տեսակի քերականական կառուցումները:

Այդպես է բոլոր լեզուների համար ընդհանուր օրենքը, որը բացահայտում է ստեղծագործական պրոցեսի միասնութիւնը և միևնույն ժամանակ հանդես է գալիս քերականական ձևերի բոլոր բազմապնսնութիւնների մեջ: Ենթակայի, ստորոգյալի, առարկայնութեան, պրոցեսի և այլ հասկացութիւնները իրենց մանրամասների մեջ տարբերվելով հանդերձ՝ միավորում են բոլոր լեզուները, նրանցում հանդես գալով այս կամ այն իմաստավորումով: Ենթական կարող է ընկալվել որպէս գործող անձ, որպէս մի անձ, որը իր վրա կրում է գործողութեան արդյունքը (համեմատել ենթական կրավորական սևուի բայերի դեպքում), որպէս մի անձ, որին պատկանում է կատարվող գործողութիւնը (համեմ. նախադասութեան պոսեսիվ (ստացական) կառուցվածքները), որը կրում է ուժեղ գրգիռի դրութիւնը և այլն: Այդ բոլոր նրբերանգների դեպքում թեկուզ և խիստ էական, այնուամենայնիվ առանձնանում է միասնական պատկերացում ենթակայի մասին, դատողութեան կենտրոնի մասին, զորը բնութագրվում է յուր գոյութեան, ընթացքի մեջ, որի մասին հասկացութիւնը, բոլոր հնարավոր մանրութների պարագայում էլ, համեմայն դեպի ընդհանուր է մնում բոլոր լեզուների համար: Ենթակայի, ստորոգյալի հասկացութիւնը ընկած է աշխարհի լեզուներին

հսկայական զանգվածի հիմքում: Լեզվի մեջ հետադադարող և նրանով արտահայտվող հասկացական կառուցույթները հենց առաջին հերթին հանդիսանում են այն կապող օղակը, որը միացնում է լեզուները:

Հասկացությունները իրենց տարբեր կառուցույթներով հանդիսանում են այն բաղան, որի վրա կառուցվում է լեզվի ձևական կողմը, որը առանձնացնում է իր քերականական կառուցույթները: Իսկ ինչ վերաբերում է այդ վերջիններին, ապա իրենց հազորդման եղանակների բազմազանությունը իր հարստությամբ թվում է բացառիկ: Յուրաքանչյուր լեզվի համակարգը տարբերվում է մյուսից ոչ այնքան հազորդվող հասկացությունների նրբերանդների զանազանությամբ, որը նույնպես անդի կարող է ունենալ, որքան այդ հասկացությունները հազորդելու համար նրա օգտագործած քերականական ձևերով: Այդ հոդի վրա նախադասության կառուցվածքի, բառերի ձևավորման և նույնիսկ տարբեր սիստեմի լեզուների հնչյունական կողմի մեջ ստացվում են նմանություններ ու տարբերություններ, թեկուզ այդ բոլոր լեզուներում էլ լինեն քերականական համապատասխան արտահայտություններ ենթակայի, ստորոգյալի և տարբեր տեսակի հատկանշային հարաբերությունների հազորդելու համար: Դրանում կարելի է տեսնել նմանության մոմենտներ: Իսկ տարբերությունները գլխավորապես լինում են ձևական կողմի մեջ. հատկանշականությունը կարող է հազորդվել և առանց նախադասության առանձին անդամի անջատման (որոշիչ), վերջինի սուկայությունը դեպքում այնուամենայնիվ ոչ բոլոր տեղերում է, որ նկատվում են քերականական հասուն կառուցույթներ, որոնք առանձնացնեն համադասասխան խոսքի մասեր (ածականներ) և այլն:

Բառի իմաստաբանությունը և քերականական ամբողջ կառուցվածքը սովորաբար դեպքում երբեք էլ վերջին գերը չեն կառուցում: Լեզվաբանական աշխատանքի մեջ իմաստային կողմը նշանակալի տեղ է զբաղում, բայց նաև նա գտնվում է շարժման մեջ: Աշխարհայացքի փոփոխվող նորմաները ստանում են իրենց արտացոլումը նաև լեզվի մեջ, հետևաբար նաև դարգացող այն հասկացական կառուցույթների մեջ, որոնք հանդես են գալիս լեզվական նյութի մեջ: Երևան են գալիս նոր ձևեր, հնարքներ, ստանում են այլ բովանդակություն: Տեղի է ունենում խոսքի

դարգացման դիալեկտիկական անընդհատ առաջխաղացումը, որը նկատվում է նրա պատմական շարժման տարբեր էտապներին:

4. Լեզվի բոլոր երևույթները ունեն իրենց պատմական հիմնավորումը: Նրանք մարդկային հասարակության վերապրած պատմության արտադրանքն են: Այդ իսկ պատճառով լեզուն իր հասարակական բնույթով հնթարկվում է պատմական շարժման օրենքներին՝ հայտնաբերելով զարգացման դիալեկտիկական առաջընթացի մոմենտները: Լեզուների զարգացումը, ինչպես նաև պատմական պրոցեսի բոլոր դրահորումները, տեղի են ունենում էվոլուցիոն և փոխակերպվող ձևերով: Լեզվի մեջ տեղի ունեցող անընդհատ փոփոխությունները ծնում են էվոլուցիոն տեղաշարժներ, որոնք նկատվում են լեզվի պատմական կյանքի որոշ շրջանում: Այդ շրջանների մեջ տեղի են ունենում ավելի արմատական հերթափոխումներ: Քանակապես կուտակված նորմաները, որոնք հակասում են գործող կառուցվածքին, կարող են հանգեցնել լեզվի ամբողջ ստրուկտուրայի արմատական բեկմանը: Այդ դեպքում լեզվի կառուցվածքը ստանում է որակական փոփոխություններ, որոնց հետևանքով վրա է հասնում իր որակով նոր ձևավորում: Լեզուն իր մեջ կատարված պրոցեսների ընթացքում կարող է խիստ կերպով հեռանալ հին, իր ավելի հեռու անցյալի վիճակից: Լեզվի մի կառուցվածքը մյուսով է փոխարինվում՝ պատմական տեսակետից կազմելով փոխանցումներ լեզվական պրոցեսի մի աստիճանից դեպի մյուսը: Հենց դրանով լեզվի մեջ սահմանվում են ստադիալ անցումներ, մի ստադիայի հերթափոխումը մյուսով:

Այդպիսի փոփոխություններ կարող են շոշափել նաև լեզվական ոչ ամբողջ կառուցվածքը, առանձին երևույթների մեջ էլ կարող են տեղի ունենալ ուժեղ տեղաշարժներ, որոնք չեն շոշափում լեզվի ամբողջ կառուցվածքի առաջատար հատկությունները: Նման տեսակի նոր վիճակի պարզ փոխանցումներ նկատվում են բառի սեմանտիկայի և նրա ձևի, շարահյուսական ֆունկցիաների և օժանդակ ցուցանիշների ձևավորման մեջ և այլն: Չևի և բովանդակության նկատմամբ ցուցաբերած միասնական վերաբերմունքի անհրաժեշտությունը լրիվ ուժի մեջ է մնում նաև տվյալ դեպքերում: Իրենց փոխհարաբերությունները բացահայտում են ուսումնասիրվող պատմական պրոցեսի ամբողջ բարդությունը: Նոր բովանդակությունը կյանքի է կոչում նոր ձև, բայց նա կարող է տեղավորվել նաև հին ձևի մեջ, որը այդ

կապակցութեամբ այլ նշանակում է ստանում: Նոր ձևը կարող է հարմարեցվել հին բովանդակութիւնը հաղորդելու համար, ընդորոշում փոփոխման է ենթարկվում ոչ միայն լեզվի ձևական կողմը, այլև գաղափարականը: Նոր բովանդակութիւն կրող հին ձևը արդեն որակապես տարբերվում է հենց իր նախորդ վիճակից: Այդպիսի փոփոխութիւնները միայն բառին և նրա իմաստաբանութեանը չեն վերաբերում. նրանք կարող են շոշափել քերականական կառուցվածք՝ ձևաբանութեան և շարաճյուսութեան տարբեր մանրամասները մեջ: Ամեն ինչ լեզվում շարժման մեջ է գտնվում: Յուզիւթերը, որը օգտագործվում է կինոնկարահանումների ժամանակ, արդեն անտիկ աշխարհի աստվածութիւնն է (հմեփտ. իմաստաբանական ընթացքը՝ Յուզիւթեր — երկնային լույս — լուսարձակ): Գրիչը, որով ես գրում եմ, ոչ մի հարաբերութիւն չունի կենդանական աշխարհի հետ և նույնիսկ նման էլ չի սազի փետուրին: Փրանսիական „լե“ — ան արդեն դերասնուն է, ինքնուրույնաբար չի օգտագործվում և օժանդակ դեր է կատարում միայն բայի հետ: Կցական նախդիրը, որ անցյալում մտնում էր օժանդակ բառի, դադարել է այդ լինելուց: Նշանակութիւն ունեցող բառը որպէս օժանդակ բառ գործածելու դեպքում, օրինակ բարդ բայական ձևերի մեջ, երբեմն ոչ միայն շարաճյուսական այլ նշանակում, այլև այլ բովանդակութիւն է ստանում և այլն:

Նշված ուղղութեամբ լեզվի դարդացման պատմական ուղիների հետադոտումը նրա առանձին տարրերի, բառի և քերականական ձևի մեջ՝ իրենց փոխվող բովանդակութեամբ և տրտաքին փոփոխվող արտահայտութեամբ խոսքի մեջ՝ կատարվում է փաստական նյութի վերլուծումով: Վերջինս վերցվում է մի լեզվի սահմաններում կամ այս ու այն լեզվական խմբի այլ լեզուների հետ ունեցած համեմատական զուգադրումների մեջ (ընտանիքներ): Այդ անալիզին տրվում է «հնէաբանական» անալիզ անունը:

Իսկ երբ նման տեսակի հետադոտական աշխատանք անց է կացվում ամբողջ լեզվական կառուցվածքի վրա, սահմանելով լեզվի կառուցվածքի հաջորդումը մյուսին, երբ խոսքը վերաբերում է լեզվի ամբողջ կազմի արմատական վերականգնմանը՝ նրա առաջատար, գլխավորապէս շարաճյուսական, կառուցվածքին, ապա նույն անալիզին տրվում է «ստադիալ» անալիզ անունը: Երկու անալիզն էլ՝ ստադիալ և հնէաբանական,

ինչպես սա, այնպես էլ մյուսը խնդիր ունեն հետադրուելու լեզվի որակական փոփոխությունները:

Ստադիալ անալիզը, այսինքն՝ պատմականորեն հաստատադրված արժատական փոխարինումների հետադրուումը լեզվի կառուցվածքում հանդես է գալիս սովորական լեզվաբանի աշխատանքում որպես անհրաժեշտ օժանդակություն: Նշանակալից չափով սովետական լեզվաբանությունը այդ անալիզով տարբերվում է արասահմանյանից, որի մեջ շեշտը դրվում է աստիճանական զարգացման փոփոխությունների վրա, երստ այդմ գերազանցորեն ուշադրություն է դարձվում միայն ձևաբանության մի ձևական կողմի վրա: Էվոլյուցիոնիզմի առաջին պլանի վրա մղումը նշանակալից չափով անձուկ է դարձնում հետադրուողի շրջահայեցությունը: Բացի դրանից հենց այն դրվում է տեսականորեն վերակառուցված նախալեզվի բավականին խախտող զիրքերի հիմքում, լրիվ պատասխանելով լեզուների միասնական կենտրոնից աստիճանաբար հեռացման իդեալին՝ թեկուզ և մի ընտանիքի սահմաններում: Նախալեզվային սխեման, ինչպես էլ որ այն ժխտվի արասահմանյան լեզվագիտության առաջավոր ներկայացուցիչների առանձին կարծիքներով, այնուամենայնիվ շարունակում է ճնշում գործ դնել գիտական մտքի վրա: Ն. Յա. Մառը կտրականապես առարկում է սկզբնական նախալեզվի հիմնական կոնցեպցիաների դեմ: Ինքը, անցյալում նրա կողմնակից, Ն. Յա. Մառը տևական աշխատանքի հանրագումարում հեռացավ նախալեզվից հենց այն վճռական և բեկման վայրկյանին, երբ նրա միջոցով իսկ ամենայն սրությամբ առաջ մղվեց ստադիալ պերիոդիզացիան (տես «Միջերկրածովյան հնդեվրոպական լեզուները», 1924):

Նախալեզվային սխեման, որը Ն. Յա. Մառը կտրականապես բացասում է, միաժամանակ ընդունում է նաև, որ այն յուր ժամանակին լեզվաբանական դիսցիպլինների մեջ բավականին դրական դեր է կատարել: Այն առաջ է քաշվել 19-րդ դարի լեզվաբանների բացառիկ արդյունավետ աշխատանքի շրջանում՝ մեկը մյուսի հետ զուգադրվող լեզուների հետադրուության մեջ պատմականություն ներդրումով և ծառայել է որպես առանցք ըստ լեզվական ընտանիքների անցկացվող նրանց իմբավորման, որի հիմքի վրա էլ այն տեսականորեն կառուցված է: Ստեղծված դասակարգման սխեման դեռ այժմ պահպանել է յուր գործուն նշանակությունը, բայց նախալեզուն այլևս արդեն չի դրսևում հիմ-

Նախորդած տվյալները յուր պահպանման համար: Այն ամենից առաջ սուր հակասութեան մեջ է մտնում մարդկային խոսքի, որ հետազոտվում է ոչ յուր միայն նեղ կտրվածութեան մեջ, այլ մարդկային հասարակութեան դարգացման պատմութեան ընդհանուր ֆոնի վրա—դարգացման պատմութեան իսկական ընթացքի հետ: Սովետական լիզվազդիտութեան կողմից առաջ քաշված սոցիալական գործոնի հաշվառմանը և լիզվում որակական փոփոխութեաններին հետադրուելիքն է հակասում է նախալեզվային սխեմայի գաղափարը: Ներկայումս այն արդեն շղթայում է գիտնականին՝ քաշելով նրան աշխատանքի մատնանշված ուղուց մի կողմ: Ն. Յա. Մառը նախալեզուն համարում է յուր դերը խաղացած գիտական պատրանք: Նրա սխեման, որ կառուցված է անձուկ ձևական կողմի վրա, հեռացել է իրականութեանից և հենց ձևական կողմը դրել է աննպաստ վիճակի մեջ՝ տալով նրան միանգամ ընդմիջտ կանխակալ մեկնաբանում:

Այնուամենայնիվ սովետական լեզվաբանութեան ընդհանրապես չի հրաժարվում քերականական ձևի խորացրած ուսումնասիրութեանից՝ այդ ձևի բոլոր հայտաբերումների մեջ: Զիջեցնելով Ֆորմալ կողմի գիտելիքների աստիճանը, կարելի է նրան մոտենալ՝ նշանակալիորեն բարձրացնելով նրա ուսումնասիրելիութեան աստիճանը, երբ հաստատվում է նրա անքակտելի կապը խոսքի իմաստային կողմի հետ: Հենց դրանով ուժեղացվում է ուղադրութեանը բառի կառուցման արտաքին ձևի վրա: Բացի դրանից, որքանով որ իմաստային կողմը ավելի լրիվ է հանդես գալիս ամփոփ արտահայտութեան բովանդակութեան մեջ, սովետական լեզվաբանութեան ընդարձակում է յուր հետաքրքրութեանների շրջանը՝ ներառնելով նաև նախադասութեան կառուցվածքը, դրանով իսկ առաջ քաշելով շարահյուսութեան ձևական կողմը, շարահյուսութեան, որ ցայժմ շատ քիչ ուղադրութեան է արժանացել:

Ուղադրութեան սրումը շարահյուսութեան վրա իր հետևից բերում է ավելի ընդարձակ ըմբռնում ձևաբանութեան, որ նշանակալից չափով արտացոլում է շարահյուսական այն վիճակը, որը բառը գրավում է նախադասութեան մեջ: Այստեղից ինքնըստինքյան հետևում է եղրակացութեան այն մասին, որ նախադասութեան անդամները և խոսքի մասերը դրսևում են սերտ կապի մեջ՝ պահելով իրենց յուրահատկութեանները ոչ միայն ըստ ֆունկցիոնալի, որ կատարում են լեզվի համակարգի մեջ, այլև նրան

հատուկ արտաքին հատկանիշներէ, այսինքն ըստ նրան հատուկ քերականական կատեգորիաների: Հենց այդպիսի եզրակացութիւններէ հանգեց Ն. Յա. Մառը:

Մտնելով մարդկային խոսքի զարգացման պատմութեան խորքը, նա սահմանում էր, որ նախադասութեան բաժանումը յուր անդամներէ վրա՝ նախորդում է և պայմանավորում իրենով խոսքի մասերի բաժանումը: Ըստ այդմ բառի սնալիդի ուղին գնում է նախադասութեան մեջ նրա օգտագործման միջոցով: Հենց դրանով շարահյուսութիւնը ստանում է հետադոտական աշխատանքի մեջ առաջնութեան հայտնի բաժին: Կառուցված լինելով նշանակալից չափով լեզվի պատմութեան տվյալների վրա, այդպիսի եզրակացութիւնը ստանում է ամենաայտնական նշանակութիւնը յուրաքանչյուր լեզվաբանական աշխատութեան մեջ, որովհետև նրանով հավաստվում է այն իրողութիւնը, որ վերաբերում է ընդհանրապես ոչ միայն հեռավոր անցյալին:

Վերջին տարիներս մեզ մոտ նշանակալիորեն շեշտը դրվում է շարահյուսութեան վրա ոչ միայն լեզվի պատմութեան ուսումնասիրութեան ժամանակ, այլև մեզ ժամանակակից, կենդանի լեզուների դործուն նորմաների նկարագրութեան ժամանակ: Վերջինները խոսքի մասերի արդեն սահմանված համակարգի մեջ այնուամենայնիվ պահում են իրենց կախվածութիւնը նախադասութեան մեջ բառի շարահյուսական տեղից (համեմատել անկանոնների գոյականացումը և այլն): Հետագայում հետևութիւն է բխում. ստադիալ անցումները ամենից առաջ և առավել ցայտուն ձևով ստանում են իրենց արտացոլումը լեզվի շարահյուսական կառուցվածքի և նրանում տեղի ունեցող փոխարինումների մեջ (շարահյուսութեան միջոցով գեպի ձևաբանութիւնը): Այդպիսի հետևութիւնների կարելի է կլինի հանգել միայն լեզվական զարգացման անցած, և նույնիսկ շատ հեռավոր էտապների վրա ուղադրութիւնը սրելով: Այսպիսով, դուրս է գալիս, որ այդ գեպքում էլ հնէաբանական սնալիդի խորքը մտնելը խաղացել է յուր հույժ դրական դերը, առաջ քաշելով մի շարք դրույթներ, որոնց հետ պետք է հաշիւի նստել և հարցերը վճռելու ժամանակ, այն հարցերը, որոնք կապված են լեզուների այժմ գործուն համակարգերի հետ:

Բոլոր այդ դրույթները առաջ են գալիս լեզվի՝ յուր շարժման մեջ ուսումնասիրութեամբ, հենվելով ոչ միայն ձևական, այլև իմաստային կողմի վրա, շարունակում են մնալ սերտորեն

կապված գիտակցութեան նորմաների փոխարինումները պրոբ-
լեմի հետ: Եվ եթե այդ հոգի վրա առաջացավ նույն-
պես ստադիալ անցումները վերաբերյալ պրոբլեմ, ապա ինքը այդ
պրոբլեմը հենց յուր գրվածքի մեջ հենվում է ինչպես գիտակ-
ցութեան նորմաները, այնպես էլ լեզուն առաջ մղող հասարա-
կական գործոնի ճանաչման վրա: Հասարակական գործոնը շա-
բունակում է մնալ ամենուրեք յուր առաջատար դերի մեջ, որը
պայմանավորում է ինչպես խոսքի իմաստային, այնպես էլ ձե-
վական կողմերը: Այդպիսով հետևողականորեն ընթացող և ան-
քակտելիորեն իրար հետ կապված թեմաները (լեզու և հասա-
րակութուն, լեզու և մտածողութուն, լեզվաստեղծագործական
միասնական պրոցես վերևում շարադրված նրա ըմբռնումով և
ստադիալ անցումներ) հանդիսանում են մեր լեզվաբանական աշ-
խատանքի առաջատար հիմքերը: Նրանցով ապահովվում են պատ-
մականորեն վկայված փոխանցումների մեջ գիտելի տիկական
շարժման հաշվառման առկա հնարավորութիւնները լեզվաբանի
աշխատանքի մեջ:

Լեզուն իր հասարակական օգտագործման մեջ տալիս է մտա-
ծողութեան գործուն նորմաները և այս կամ այն ձևով նրանք
արտացոլում է յուր կառուցվածքի մեջ՝ ստանալով նոր ձևեր կամ
հին ձևերի նոր իմաստավորում:

Դրա վրա կառուցվում է լեզվի նկատմամբ պատմական մո-
տեցումը: Հենց դրանով էլ ապահովվում է խոսքի նկարագրական
կառուցվածքի ճիշտ հասկացումը և, հետևաբար, լեզվի գործուն
կառուցվածքի ճիշտ նկարագրութիւնը: Այսպիսով ամբողջ աշ-
խատանքի մեջ անխախտ է մնում մտածողութեան և լեզվի դիա-
լեկտիկական կապի վերաբերյալ հիմնական դրույթը, որը բա-
ցահայտում է լեզունների զարգացման ընդհանուր օրինաչափու-
թիւնը (մտածողութեան միջոցով հասարակական գործոնի ար-
տացոլումը լեզվի մեջ): Առաջատար նշանակութեան այդպիսի
օրինաչափութիւններից մի քանիսն են՝ որակական անցումները,
որոնք հետագայում են հնէաբանորեն և ստադիալ կերպով: Եվ
այստեղ սոցիալական մոմենտը մտնում է գիտակցութեան նոր-
մաների շարքի մեջ:

Բոլոր այդ հիմնական դրույթները ամրանում են իրենց
իրական նշանակութեան մեջ՝ նրանով, որ լեզուն նրա սոցիալա-
կան օգտագործումից դուրս՝ աներեւակայելի է:

Այս պնդումը, որ եղնում է լեզվի բուն էութիւնից, ստի-

պում է մեզ չսահմանափակվել միայն այն հայտարարութեամբ, թե լեզուն հասարակական կարգի երևույթ է: Այդպիսի պնդումը իր իրական գրսևորման մեջ կարիք է դրում հետազոտական աշխատանքի, որը ուղղված լինի դեպի լեզվի իմացումը յուր ամբողջ բարդութեամբ: Այդպիսի խնդրի համար նեղ ձևաբանական անալիզը՝ վերցրած միակողմանիորեն, արդեն անբավարար է: Միայն նրանց չէր հաջողվի հասարակականորեն օգտագործվող խոսքի ամբողջ խորութեանը բացահայտել: Հենց բառերի և քերականական ձևերի հնչաբանական հետազոտութեան ժամանակ իսկ, նաև լեզվական կառուցվածքների առկա փոփոխութեանները ստադիալ ուսումնասիրութեան ժամանակ՝ իրենց առաջատար յուրահատկութեանները կոմպլեքսի մեջ, յուրահատկութեաններ, որոնք սահմանում են տվյալ սիստեմը, հանդես են գալիս նաև լեզվատեղծման պրոցեսի միասնութեան օրինքները և ձևի բովանդակութեան փոխհարաբերութեան ամբողջ բարդութեանը, և վերջապես հասարակական դործոնի առաջատար կողմերը: Ուսումնասիրելով բառի ու քերականական ձևի պատմական անցյալը իրենց աստիճանական և փոխակերպական անցումների մեջ (հնչաբանական անալիզ) և այդ կողմից էլ մոտենալով լեզվի ամբողջ կառուցվածքի պատմական հետազոտութեանը (ստադիալ անալիզ), մենք երկու դեպքում էլ սահմանում ենք այս կամ այն լեզվական կատեգորիայի նշանակութեանը կամ ողջ լեզվական կառուցվածքի յուրահատկութեանները իրենց շարժման մեջ՝ մինչև ժամանակակից վիճակը ներառյալ: Հետազոտութեան նշված երկու եղանակն էլ դրանով դառնում են պատմական:

Լեզուն, որը ուսումնասիրվում է հնչաբանորեն և ստադիալ ձևով, բացահայտվում է իր յուրաքանչյուր առանձին վերցրած տարրի շարժման մանրամասնորում և ամբողջութեամբ վերցրած ողջ կառուցվածքում: Այն մեր առաջ հանդես է գալիս յուր առավել լրիվ պատմական լուսաբանութեամբ: Նման հետազոտական մոտեցումը լեզվի նկատմամբ, որ կառուցված է պատմական և դիալեկտիկական մատերիալիզմի հիմնական դրույթների ճիշտ կիրառման վրա, հանդիսանում է լեզվի նկատմամբ նոր պատմական մոտեցում: Դրանով սովետական լեզվաբանութեանը նշանակալից չափով հեռանում է հին պատմական մեթոդի սովորական բովանդակութեանից: Ողջ լեզուն իր ամբողջութեամբ և յուր բաղկացուցիչ մասերի մեջ արդեն հանդես է գալիս իրեն մատչելի ամբողջ պարզութեամբ: Հետազոտութեան օրեկտը դրա-

վում է յուր տեղը: Հետադոտական աշխատանքը ձեռք է բերում բացառիկ հետաքրքրականութուն:

Ողջ աշխատանքի մեջ, ցույց տված ուղղությամբ, պահանջ-վում է կշռադատության և շրջահայեցության մեծ բաժին: Հե-տևութունների գիտական հիմնավորման համար անհրաժեշտ է աշխատանքի պարզորոշութուն և մեթոդորգիական դրվածքի ամրութուն: Լիզվի ուսումնասիրելի իրակությունները չա-փազանց բարդ են և դյուրությամբ կարելի է ընկնել նրանց պարզունակ մեկնաբանության մեջ: Ծիշտ ուղուց չշեղվելու հա-մար անհրաժեշտ է առաջին հերթին հենվել ճշտորեն ստուգված նյութի վրա: Զպետք է այն դրսում որոնել, այդ կողմից մեղ մոտ բացվում է հետադոտական աշխատանքի համար ընդարձակ ասպարեզ: Սովետական Միության լեզուները չափազանց հարուստ են և՛ իրենց կառուցվածքի բաղադրանքությամբ և՛ նրանց մեջ ակներևորեն պահված կառուցվածքային տեղաշարժների մոմենտ-ներով: Կենդանի խոսքի մեջ ժամանակակից նյութի հիման վրա կարելի է նույնիսկ հետադոտել ստադիալ անցումները: Հաջոր-դումները՝ բառի իմաստաբանության և քերականական ձևի մեջ, ինչպես նաև նրանց պատճառները հստակաբար հանդես են գալիս ՍՍՌՄ-ի ժողովուրդների լեզուների զարգացման և ազգային մշակութիւնների անսովոր աճի նպաստավոր պայմաններում, գրի և գեղարվեստական զրականության աճման մեջ: Կովկասում, ՍՍՌՄ-ի Ասիական և նույնիսկ Նվրոպական մասում, վերջերս միայն գիր ստացած ժողովուրդներից շատերը դեռ ոչ շատ առաջ ցեղային լեզուների կրողներ էին: Մյուս կողմից Սովետական Միության լեզուներից շատերը հարուստ են գրավոր և գրական լեզվի վաղուց ստեղծված տրադիցիաներով, ինչպես և իրենց ան-ցյալի պատմական հուշարձաններով: Այդպիսի պայմաններում հետադոտական աշխատանքի համար բավականին նյութ կա: Մե-թոդորգիական ամուր գիրքավորման դեպքում սովետական լեզ-վաբանի աշխատանքը բացարձակորեն արդյունավետ է դառնում:

Սրանով վերջանում է ընդհանուր դրույթների իմ շարա-դրանքը: Կշանամ լեզվի նոր ուսմունքի հիմնական դրույթների իմ կողմից կատարված ամփոփումը զարգացնել հաջորդաբար եկող հարցերի համառոտ ցուցադրումով: Նրանց պատասխանը ինքնըստինքյան կտա իմ շարադրանքը՝ պատկերազօծելով հիմնա-կան միտքը:

1. Կարելի՞ է ասել, որ ցեղային լեզուները կազմվել են միջին ցեղերի ձևավորումը: Իհարկե ոչ:

Լեզուն որպես հասարակական կարգի երևույթ չի զարգանում ինքն իրեն: Այն չի կարող հայտնվել նրան ստեղծող և զարգացնող հասարակական դործոնից առաջ: Առաջ պետք է ստեղծված լինեին ցեղերը: Նախքան ցեղերի հայտնվելը չէր կարող լինել ցեղային խոսքը: Այն ժամանակ յուր հիմքում հղել է նախացեղային տոհմային խոսք: Անցումը դեպի ցեղային կառուցվածքը տանում է դեպի ցեղային լեզվի մշակումը:

2. Պետք է արդյոք պնդել, որ ցեղային միությունները լեզուները իրենց ծագումով պարտական են ցեղային միություններին կազմավորմանը: Այո:

Ցեղային միությունները միացնում են ցեղային լեզուները, նրանցից մեկին առաջ են մղում իշխող դիրքի վրա, որի համեմատությամբ մյուսները արդեն հանդես են գալիս որպես ցեղային բարբառներ: Որպեսզի գլուխ զար այդ համացեղային լեզվի կազմավորման աշխարհի դործողությունը, անհրաժեշտ էր ցեղային միավորման առկայությունը:

3. Եթե ժողովուրդը, ի տարբերություն ցեղի, կապված է պետականության կազմակերպման հետ, ապա կապված է արդյոք ժողովրդի խոսքը յուր ծագումով պետականության կազմակերպման հետ: Այո, կապված է, առանձնապես գրի զարգացմամբ:

Պետական կառուցվածքի հետ մշակվում է պետական լեզուն: Այն արդեն ցեղային չէ հենց թեկուզ նրա համար, որ իրենք՝ ցեղերը փոխակերպվում են: Պետական լեզուն միտում է ստանում դառնալ ընդհանուր՝ ամբողջ պետական միավորման համար: Այդ արդեն ցեղերի միավորումների լեզուն չէ:

4. Ինչպես կազմակերպվեցին ժողովրդի լեզուները: Արդյոք նրանք ցեղային լեզուների վերակառուցման հետևանք չեն՝ կապված ցեղային միությունների պետական կառուցման անցնելու հետ: Ակներևաբար այո:

Եթե պատմական վկայությունները հաստատում են միությունների անցումը պետական կառուցման, ապա և լեզուն պետք է դիտվի նրա վերափոխված ձևով: Ցեղային խոսքը, որ միավորվում է նոր սոցիալական հիմքերի վրա, ընկնում է տվյալ դեպքում ժողովուրդների կազմակերպվող լեզվի հիմքում: Տեղի է ունենում մի բարդ, ցեղերի կոնսոլիդացիայի մի շատ բարդ գոր-

ժողովթյուն և նրանց վերակառուցումը որպես նոր հասարակական մարմին: Դրա հետ լեզուները նույնպես կրում են նշանակալից փոփոխություններ, որոնք ուղղված են հասարակական նոր պահանջների բավարարմանը: Այն ճանապարհները, որոնցով անցնում է վերակառուցումը, տարբեր են լինում: Այստեղ յուր զերը կարող է խաղալ նաև լեզուների խաչավորումը, որը հավասարապես պայմանավորված է պատմական պատճառներով (համեմատել կելտական լեզուների խաչավորումը միմյանց և վոլգար լատինի հետ՝ ումանական լեզուների կազմավորման ժամանակ):

5. Եթե տոհմային բջիջների լեզուներից կազմվեցին հետագայում ցեղային լեզուները, իսկ նրանցից, յուր հերթին, կազմվեցին ժողովրդային և հետո ազգային լեզուները, ապա ճշտելով կարելի է տեսնել եզակի նախալեզու: Ես այն չեմ տեսնում:

Ժողովրդային լեզվի հիմքում ընկած են ցեղայինները: Համայնցեղային լեզուն միացրեց մի շարք ցեղային լեզուներ: Ցեղային լեզուն առաջացավ առանձին տոհմերի լեզուներից: Նրանց ակունքներում, այսպիսով, առկա են բազմաթիվ լեզուներ և ոչ եզակի խոսք: Կարելի է խոսել որևէ լեզվի նախալեզվային վիճակի մասին, բայց ոչ նախալեզվի մասին, որ եզակի է ողջ լեզվական բազմազանություն համար:

Բոլոր բերված հարցերը պատասխան են՝ «Լեզու և հասարակություն» թեմային:

Որպեսզի հասկանալ լեզուն, պետք է հիմնական մանրամասներում գիտենալ այդ լեզվի կրող հասարակության պատմությունը և կացությունը: Եթե չկա նախաժողովուրդ, ապա չկա նաև նախալեզու:

6. Կարելի է արդյոք պնդել, որ ցեղային լեզուները և ժողովուրդները, ապա ազգայինները իրենցից ներկայացնում են միևնույնը, կամ պետք է գալ այն եզրակացություն, որ նրանք որակապես տարբեր են: Անկասկածորեն նրանք որակապես տարբեր են:

Ժողովուրդը արդեն ցեղ չէ: Ժողովրդային լեզուն արդեն ցեղային լեզու չէ: Ռոմանական լեզուները, դրանք ոչ կելտական լեզուներ են և ոչ էլ վոլգար լատինն են:

7. Պետք է արդյոք ասել, որ լեզուները մի որակական վի-

ճակից անցնում են մի այլի, մի տիպից մի ուրիշի: Այդպիսի պնդումը լիակատար բնական է:

Եթե ցեղային լեզուները և ժողովրդայինները հանդես են գալիս իրենց որակական դանազանակերպությամբ, ապա առաջինների անցումը երկրորդներին հենց անցում է մի որակական վիճակից մի ուրիշի: Եթե ներմաքմաական լեզուները, առանձնապես գրության մոտոք դործելով վեր են ածվում նախադասության մեջ զուգակցվող բառերի ձևաբանական ձևավորման, ապա շարժումը գնում է դեպի նոր տիպի ստեղծում՝ նախորդի համեմատությամբ:

8. Երբ լեզվի թեքական կառուցվածքը անցնում է վերլուծականի, ունենում ենք արդյոք անցում մի տիպից մի ուրիշի: Այո, ունենում ենք:

Օրինակ կարող է ծառայել անգլերեն լեզուն:

9. Բանավոր լեզուների գրավոր դառնալը տալիս է լեզվի նոր տիպ: Կարող է տալ:

Անգիր, բանավոր խոսքը սովորաբար օգտագործում է պարզ նախադասություն բարդ սահմանափակ ընդգրկումով: Գրավոր գրականության լեզուն, ընդհակառակը, հաճախ դիմում է ընդարձակ նախադասության համադասության և ստորադասության տարբեր տեսակներով: Գրականության արժատավորումը այդպիսի պայմաններում յուր ետևից ձգում է նախորդ չունեցած համադասական և ստորադասական շաղկապներ, որոնք կազմվում են կամ յուր միջոցներով, կամ փոխառության ճանապարհով, հարաբերական դերանուններ և այլն: Այդ ամբողջը կարող է տալ լեզվի նոր տիպ, սկզբից գրավոր խոսքի մեջ, իսկ հետո նրա ազդեցությամբ նաև բանավորի:

10. Մի տիպից մյուսին անցումը տալիս է արդյոք որակապես նոր կազմություն: Տալիս է:

Լեզվում նոր բառերի որակական կուտակումը նոր շարահյուսական դարձվածքների և մորֆոլոգիայի քերականական ձևավերի արժատավորումը, առանձնապես լեզուների մեկը մյուսի վրա փոխադարձ ազդեցության և փոխառության տարբեր ուղիների դեպքում, կարող են ստեղծել լեզվի նոր տիպ, նույնիսկ հնչյունային կողմի փոփոխությամբ: Տարբերացումները կարող են այնքան նշանակալից լինել, որ դժվարանում է հին բնագրերի լեզվի հասկացումը մեր ժամանակակից ընթերցողներին համար: Հաճախ դրա համար պահանջվում են մանրամասն մեկ-

նություններ: Լինում են պայմանական ընթերցման հաճախադիր պոեմներ և այլն (համեմատիր «Ասք Իգորևի դնդի մասին»):

Այդ օրինակները հաստատում են ստադիալ անալիզի մասին առաջ քաշվող դոկտրինների հիմնավորվածությունը, անալիզ, որ սահմանում է լեզվի ստադիալ վիճակները և հետազոտում ստադիալ անցումների ուղիները:

11. Եթե քարացած հոլովական ձևը վեր է ածվում մակըրայի, եթե անունների հոլովման օրինակացանկում չբանում են մի շարք հոլովներ՝ տալով ոչ լրիվ հոլովման սխեմա՝ այն առումով, որ այդ անունը օգտագործվում է միայն պարագայական բառի նշանակությամբ և այլն, ապա ունենք արդյոք այդպես նոր վիճակի փոփոխման անցում: Անկասկած ունենք: Այդ անունը, որ հատկապես զործ է ածվում պարագայական բառի նշանակությամբ, կարող է պահել հոլովական ձևը՝ կորցնելով ըստ հոլովների փոփոխվելու ընդունակությունը: Տվյալ դեպքում հոլովական վերջավորությունը կորցնում է հոլովական մասնիկի յուր ուղղակի դերը և կազմում է մակըրայի փոխվող բառի հիմքը (համեմատիր ռուս. „босиком“, „тайком“, „нагишом“ և ուրիշները):

Այստեղ հարցը վերաբերում է ոչ ամբողջ լեզվական կառուցվածքի ստադիալ վերակառուցման, այլ խոսքի առանձին տարրերի որակական փոփոխություններին: Այդպիսի որակական փոփոխությունները, որոնք ընդգրկում են լեզվի տարրերը, կարող են իրենց քանակական կուտակումով բոլոր գործոն քերականական սիստեմների պայթեցման հասցնել, բայց և կարող են նույնպես դուրս չգալ մասնավոր փոփոխությունների մարդից միևնույն սիստեմի սահմաններում:

Նման տեսակի անցումների նոր որակական վիճակի վերածման հետազոտումը վերաբերում է հնչաբանական հետազոտությունների բնագավառին:

12. Երբ միևնույն հասկացությունները հաղորդվում են տարբեր քերականական միջոցներով, ապա կարելի է արդյոք շարահյուսական հարցերում խոսել քերականական ձևերի մեջ միասնության և հեռացման մասին: Այո, այդպիսի վիճակը պետք է հետազոտել՝ գործադրելով համեմատական մեթոդը:

Օրինակ՝ չուկոտերենում և կարարդիներենում հատկապես նշային հարաբերությունները հաղորդվում են բառերի ձուլումով (համեմատիր չուկոտերեն „таюклявол“, կարարդիներեն „уых-

уфлыр^а): Թուրքական լեզուներում նույն նպատակներով օգտագործվում է հարադրումը («ЯХШЫ АДАМ»): Ռուսերենում՝ նման պարագաներում, հանդես է գալիս համաձայնությունը («ХОРОШИЙ ЧЕЛОВЕК»): Բոլոր երեք օրինակներն էլ միանում են բովանդակության ընդհանրությունում, բայց խիստ տարբերվում են քերականական կառուցվածքով: Շարահյուսական խնդիրը նրանց մոտ մեկ է միևնույնն է, իսկ քերականական կառուցումը տարբեր:

Իսլանդացի մի այլ օրինակի: Բոլոր լեզուներում այս կամ այն կերպով տրվում են ենթակայի և ստորոգյալի հասկացությունները, բայց ամենևին ոչ բոլոր լեզուներում են նախադասություն անդամները՝ ենթական և ստորոգյալը ստանում միանման քերականական արտահայտություն, իսկ խոսքի մասերից բայը երբեմն բոլորովին հանդես չի գալիս: Վերցնենք կազախերեն «ЖАЗА-МЫН» և նրա ռուսերեն համարժեքը «Я ПИШУ»: Կազախերենում դերբայով ձևավորված բայական հիմքը («ЖАЗ-а») հոգացվում է ձուլման միջոցով՝ «МЕНЯ» դերանվան ձևի թուլացումով: Ներմարմնավորված դերանունը ավելորդ է դարձնում նրա զետեղումը որպես նախադասության առանձին անդամ: Ենթական, այս դեպքում, կազախերենում, տրվում է հենց բայականի ձևի մեջ կառուցված: Այն այստեղ ստացել է յուր քերականական արտահայտությունը:

Ռուսերենում ենթական հանդես է գալիս բայի մեջ («Я ПИШУ») և՛ քերականական ձևով, և՛ որպես նախադասության առանձին անդամ («Я ПИШУ»):

Վերջին դեպքում ստացվում է երկանդամանի նախադասություն, այն ժամանակ, երբ առաջինում՝ միանդամանի: Այնուամենայնիվ այն անսուրբկտ չէ, որովհետև սուրբկտը նրա մեջ արտահայտված է: Բայց այն անենթակա է: Երկու կառուցումներն էլ բովանդակությամբ և՛ կազախերենում, և՛ ռուսերենում նման են: Նրանք երկուսն էլ, չնայած տարբեր եղանակներով, տալիս են թե սուրբկտը և թե պրեդիկատը:

Հասկացական և քերականական կատեգորիաների միջև հենց այդպիսի փոխհարաբերություն կարելի է սահմանել նույնպես ենթակայի հոլովական ձևով՝ տարբեր սիստեմաների լեզուների համեմատությունը առաջ քաշելով: Այսպես, հարեթական լեզուներում զգացական ընկալման բայերի ժամանակ որպիս պարտադիր կանոն ենթական զրվում է տրական հոլովով, իսկ ռուս-

սերենում՝ ըստ այդ լեզվում գործող նորմաների, ենթական պետք է դրվի ուղղական հոլովով (համեմատիր „Я ХОЧУ“): Հարեթական դարդիներեն լեզվում բայի ենթակայի հետ համաձայնելու դեպքում ստացվում է այնպիսի կառուցվածք, որը քերականական ձևերի ճիշտ արտահայտելու դեպքում կհամապատասխանի ոչ ուսերենին „МНЕ ХОЧЕТСЯ“, այլ ուսերենում անթույլատրելի „МНЕ ХОЧУ“ ձևին: Այդպիսով զգացական ընկալման հասկացությունը հարեթական լեզուներում ստանում է յուր հատուկ քերականական ձևը, որը չկա ուսերենում: Այնուամենայնիվ ուսերենում բայերը ըստ իրենց բովանդակության բաժանվում են անցողական, անանցողական և վիճակի բայերի: Ակնհայտ է, որ զգացական ընկալման բայերը նույնպես ըստ իրենց բովանդակության հավասար ձևով բաժանվում են: Զգացական ընկալման բայերը կան բոլոր լեզուներում («կամենում եմ», «սիրում եմ» և այլն), բայց ամենևին ոչ ամենուրեք նրանք կապված են հատուկ քերականական կառուցվածքով:

Բերված բոլոր օրինակներում, որոնց թիվը կարելի է բաժանել մեծացնել, սահմանվում են այդ խնդիրներում տարբերություններ, որոնք պահանջում են շարահյուսական արտահայտություն և միաժամանակ սուր տարբերացումներ նրանց քերականական հաղորդման մեջ: Այդտեղ հանդես են գալիս լեզուները միացնող միասնության մոմենտները կամ ավելի ճիշտ՝ մտածողության միատեսակություններ նման հասկացությունների արտաքին արտահայտություն միջոցների բազմազանության դեպքում: Հասկացական կատեգորիաները բոլոր առաջ բերած օրինակներում մոտիկ են, իսկ երբեմն էլ նույնը, իսկ նրանց հաղորդման միջոցներում բոլորովին տարբեր են՝ իրենց քերականական կառուցվածքներով:

Բերված օրինակները նշանակալից չափով պարզաբանում են այն, ինչ որ հաշվի է առնվում, երբ մենք խոսում ենք լեզվաստեղծման միասնական պրոցեսի մասին: Այդ միասնությունը չի արտահայտվում ընդհանրապես արմատաբառի միայն մի նույնության մեջ կամ քերականական ձևերի տարբերություններով: Այն ոչ ավելի պակաս, և նույնիսկ ավելի պարզ հանդես է գալիս նաև նրանց տարբերությունների մեջ, եթե մենք ուշադրություն առնենք նրանց մեջ դրված բովանդակության սկիզբը, ինչպես հենց իրեն՝ բառի մեջ, այնպես էլ շարահյուսական կառուցումների բոլոր տեսակներում (ֆունկցիայի նույնություն):

Հիմնականում հարցը վերաբերում է ձեռն և բովանդակութ-
 թյանը: Բայց և նրանք խիստ դժարակամությամբ են իրենց կա-
 պակցությունների մեջ՝ գտնվելով թե՛ այս թե՛ այն պերմանենտ
 շարժման մեջ: Փոխարինվում են ձևերը, փոխվում են նաև առկա
 պատկերացումները: Զարգացման զանազան աստիճաններում
 կանգնեցին ոչ միայն քերականական կառուցույթները, այլև
 հասկացությունների կառուցույթները: Ինչ քերականական ձևը
 կարող է ստանալ նոր բովանդակություն: Դրա համար էլ միև-
 նույն բովանդակությունը, միևնույն հասկացությունները կա-
 րող են հաղորդվել տարբեր միջոցներով ոչ սակավ վերախմաստա-
 վորումներով՝ նրանց պատմական օգտագործման պրոցեսում:
 Այսպես, օրինակ՝ մեզ ժամանակակից հարեթական լեզուները
 պահպանելով խոսքի պատմականորեն առաջ եկած կառուցված-
 քը, արտահայտում են նրանցով այժմ նույն հասկացություն-
 ները, որոնք հաղորդվում են հնդեվրոպական լեզուներով՝ նրանց
 հատուկ խոսքի կառուցվածքով, որը յուր զարգացման այլ
 ճանապարհներով է անցել: Հնդեվրոպական և հարեթական լե-
 զուներում ստացվել է տարբերություն մի շարք քերականական
 կառուցվածքների մեջ:

Հենց այժմ արտահայտված դրույթները կարող են ստուգ-
 վել յուրաքանչյուր լեզվի նյութի վրա, լեզու, որը բերվում է
 այլ լեզուների համեմատությամբ: Ամենուրեք բացվում են եր-
 բնի էական գործոններ, որոնք մնում են անստույգ, ոչ ճիշտ
 հասկանալի՝ նեղ ձևական մոտեցման դեպքում, և երբեմն էլ
 բոլորովին աննկատելի:

Առանձին լեզուների վրա աշխատելիս հանդես են գալիս մե-
 ամրող շարք հարցեր, որոնք կապված են ձևերի մեկնարան-
 ման հետ՝ նրանց կառուցվածքային հատկանիշների առանձնա-
 հատկությունների մեջ: Քերականական այն ձևը, որը հանդես է
 գալիս նախադասության կառուցվածքի և բառի ձևավորման մեջ,
 ունի պարզական հիմք, որը արդարացնում է նրա գոյությունը:
 Լեզուն մի մոնոլիտ ստեղծվածք չէ և ոչ յուր բոլոր բաղադրյալ
 մասերի ծագումով միաժամանակյա, բայց միաժամանակ հոմա-
 ժամանակյա կտրվածքում այն հանդես է գալիս որպես եզակի
 ամբողջ, բոլոր լեզվական ձևերը, որ գոյություն ունեն խոսքի
 գործունե կառուցվածքում, մտնում են նրա մեջ՝ կազմելով տար-
 բեր ծագման ձևերի, իսկ երբեմն էլ տարբեր կոնստրուկտիվ տի-
 պերի բարդ կապակցություն: Նույնիսկ ակնհայտ արևսայնի

ները, որոնք պահում են լեզվում կենսական ուժը, հանդես են գալիս որպես գործող և՛ լրիվ օրինաչափական ձևեր ու՝ քիչների շարքում, թեկուզ իրենց կառուցմամբ մի այլ ուղղությամբ պատկանող:

Լեզվում գործող հակասությունների այդպիսի դուգակցումը դուրս է գալիս կենսականորեն արդարացված և հաճախ նպաստում է լեզվի հարստացմանը՝ հանդես գալով նրա մեջ որպես առանձին սեմանտիկ ներությունների արտահայտիչ և այլն: Դրա շարքում դիտվում են առանձին ձևերի մահացումներ և նորերի առաջացում, որոնց աստիճանաբար կուտակումը կարող է լեզվում հասցնել կառուցվածքային տեղաշարժի: Նման տեսակի երևույթներ հետազոտվում են, օրինակ՝ գեռես բանավոր լեզվի մեջ գրի արմատավորման ժամանակ և այլն:

Ուսումնասիրողի գործն այն է, որ ճշտությամբ մշակի լեզվի կառուցվածքային հատկանիշները ողջ բարդ խառնակույտի մեջ: Կազմելով նրա էությունը և բնութագրելով նրա առանձնահատկությունները, նրանք առանձնացնում են յուրաքանչյուր լեզու լեզուների այն խմբի մեջ, որին պատկանում է նա ըստ յուր առաջատար հատկանիշների: Բացառիկ հետաքրքրական ամբողջ այդպիսի բարդ աշխատանքում ակտիվ միջոց է դուրս գալիս գիտելիտիկական մեթոդը՝ բառերի և քերականական ձևերի ուսումնասիրման մոտեցման մեջ: Լեզվում գործող քերականական ըստ սխառների գիտելիտիկական մեթոդի վրա հիմնված ստադիալ անալիզը այստեղ ստանում է յուր առանձին տեղը՝ սովյալ հետազոտական եղանակի վերևում շարադրված բնութագրումով: Այդպիսի ուղիով սահմանվում են ոչ միայն ուսումնասիրվող լեզվի կառուցվածքի պատմական անցյալը, այլև նրա գործունե կառուցվածքը, որը քերականական տեսությունների մեջ ենթակա է նկարագրման:

Յուրաքանչյուր լեզու զատվում է գիտելիտիկորեն կապված և պատմականորեն պայմանավորված ձևերի յուր բարդ կապակցությամբ: Նրանց մոտենալը ամենևին դուրսից չէ: Դեռ մեր առաջ կանգնած է խոշոր և խորը աշխատանք լեզվի գործունե նորմաների յուրացման համար ըստ յուր նյութի, որ մատչելի է ունալ ուսումնասիրման: Յուրաքանչյուր լեզվի մանրամասն գիտական հետազոտումը դառնում է մեր առաջնահերթ խնդիրը: Նրա վրա ստուգվում են և աճում մեր գիտելիքները, ու ամրա-

պնդվում է լեզվաբանության մեջ ներդրված մատերիալիստական մոտեցումը:

Ոչ պակաս ցուցադրական են երևում նաև համեմատական քերականությունների վրա կատարված աշխատանքները: Եվ այստեղ ՄՍՌՄ-ի լեզուները գտնվում են բացառիկ բարենպաստ պայմաններում: Լեզվական խմբերի (ընտանիքների) ամբողջ շարքերի վերաբերյալ հիմնական նյութը գտնվում է մեր Միության սահմաններում՝ ըստ նրանց կազմի մեջ մտնող լեզուների չափազանց մեծ թվի: Այդպիսիներ են, մասնավորապես, կովկասյան, հարեթական, իրանական, թյուրքական ու ֆիննական լեզուները: Հարուստ ոչ միայն իրենց քանակով, այլև բազմազանությամբ, նման տեսակի լեզուները, որոնք մատչելի են ուսումնասիրության իրենց ամբողջության մեջ միայն սովետական գիտնականներին, բաց են անում թանկագին հող հետազոտական աշխատանքի համար: Խնդիրները այստեղ դառնում են նշանակալիտորեն ավելի լայն, քան առանձին լեզուների ուսումնասիրության ժամանակ: Համեմատական զուգադրումներով ճշտվում են ոչ միայն ողջ լեզվաբանության համար տիպոլոգիայի և ստադիալականության հարցերը, որոնք հենց այստեղ ավելի պարզ կերպով են հանդես գալիս, այլև հենց ինքը առանձին լեզուների ստրուկտուրան, լեզուներ, որոնք մտնում են միևնույն խմբում: Է՛լ ավելի պարզ են հանդես գալիս յուրաքանչյուր լեզվի և յուրաքանչյուր լեզվական խմբի առանձնատկությունները՝ ուրիշ սիստեմների և ուրիշ խմբավորումների լեզուների կառուցվածքի հետ նրանց համեմատության ժամանակ: Այդ դեպքում ինչպես նմանությունը, այդպես էլ տարբերությունը հասցնում են նրանց զուգադրման՝ նման շարահյուսական խնդիրների հաղորդման տարբեր ուղիները բացահայտելու համար, և հենց դրանով մեծ մասամբ առանձին լեզուների և նրանց խմբերի ուսումնասիրվող քերականական ձևերի իրական նշանակությունը ավելի ճիշտ է դուրս բերվում: Նրանց նմանությունը և տարբերությունը քերականական կառուցվածքներին տալիս են այն պարզությունը, որին հասնել դժվար է լինում յուրաքանչյուր լեզվին կտրված մոտենալու դեպքում: Լեզվի ձևական և գաղափարախոսական կողմերի դիալեկտիկական փոխադարձ գործողության միևնույն մոմենտները հանդես են գալիս այստեղ, բայց արդեն լեզուների համեմատական զարգացումների մեջ, թեպետ ըստ կառուցվածքային հատկանիշների ազգակցական, բայց այնուամենայնիվ ինքնու-

բույն: Հնէարանական և ստադիալ անալիզները տվյալ դեպքում չեն հանվում: Ընդհակառակն, նրանք է՛լ ավելի ցայտուն են հանդես գալիս իրենց ակտիվ դերում՝ պատմա-համեմատական հետազոտության խորացման դեպքում: Առանձնապես այդ տեսակի աշխատանքի մեջ ամենից առավել ճշգրտվում են հինց իրեն՝ պատմա-համեմատական մեթոդի դրույթները, որ գործադրվում են լեզվաբանության մեջ: Այստեղ ամրապնդվում է և նրա մեթոդոլոգիական կողմը, որը լրիվ հենվում է պատմական մատերիալի դժի հիմունքների վրա:

Առաջիկայում, ավելի հեռավոր ապագայում, մեր առաջ կանգնած է աշխարհի լեզուների համեմատական քերականության կազմելու խնդիրը: Նրա մշակման չափի համապատասխան այժմ բոլոր շոշափված հարցերը, որոնք վերաբերում են տիպոլոգիական սխեմաներին և ստադիալ զուգադրումներին, ավելի և ավելի կճշգրտվեն: Բայց մեծ աշխատանք կա դեռ առջևում: Դեռ թերի են ուսումնասիրված նույնիսկ առանձին լեզուներ: Առաջին հերթին նրանց վրա է ուշադրություն դարձվում:

Հետազոտական աշխատանքների հաջորդությունը ապահովվում է մեթոդոլոգիական գերքափորումների ամրությամբ: Գիտական կադրերը մշակված ուղղությամբ արդեն աճում են: Մեծ տեղաշարժներ իրենց դրական արդյունքներով արտացոլվեցին նաև ընդհանուր լեզվաբանությանը վերաբերող աշխատանքների մեջ: Այն առաջին հերթին լեզվաբանության մեջ նոր ուղղության ուղեկիցն է: Դիսափորապես նրա վրա է ընկնում խոշոր կոյեկտիվ աշխատանքի կազմակերպող սկիզբը: Այնուամենայնիվ յուրաքանչյուր առանձին լեզվի վրա աշխատող մասնագետները աշխատում են ոչ անջատ-անջատ: Նրանցից յուրաքանչյուրը դբադեցնում է յուր տեղը ընդհանուր գործի մեջ՝ հանդես գալով ըստ յուր թափի հսկայական գիտական գիտցիպլինի ներկայացուցիչը:

Առանձին լեզուների ուսումնասիրությունը հենց դրանով մտնում է միասնական կոլեկտիվ աշխատանքի մեջ: Ընդհանուր նպատակային խնդիրները ոչնչացնում են այն սուր սահմանը, որ գոյություն ունի կարճատևների գիտա-հետազոտական ձևաարկներին սեկտորների և բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների լեզվաբանության ամբիոնի միջև: Նրանցից յուրա-

քանչյուրը ինքնուրույն է, բայց նրանց կապում են ընդհանուր
շահերը:

Առանձին լեզուների վրա աշխատանքների փորձի լայն օգտագործումը՝ համեմատական դուզադրումների մասում խնդիրների ընդարձակումը՝ կծառայի լեզվաբանական ուժերի շարունակվող համախմբման օգտին: Այդպիսի միասնական աշխատանքի մեջ է մեր գիտություն բնագավառի հիմնական բոլոր աշխատանքների հաջողությունը:

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0231762

